MEDIActive
YOUTH
BALKANS

Odvajanje Istine od Izmišljenog:
Kritičko Razmišljanje protiv Informacijskog Poremećaja i Propagande

UDŽBENIK
2025

Co-funded by
the European Union

Ova publikacija je nastala kao dio projekta
MEDIActive Youth: Informing the Balkans
podržanog od strane Erazmus+ programa.

Autori publikacije su članovi stručnog tima iz partnerskih NVO organizacija predvođeni Aleksandrom Pavlovićem.

Projektni konzorcij uključuje sljedećih šest organizacija:

Centar za društveno ekonomski razvoj
Srbija, koordinator

Bosnian Representative Association for Valuable Opportunities
Bosna i Hercegovina

Center for Intercultural Dialogue
Sjeverna Makedonija

Hrvatska edukacijska i razvojna mreža za evoluciju sporazumijevanja
Hrvatska

Nevladino udruženje Prima
Crna Gora

Pertej Barrierave
Albanija

Co-funded by the European Union

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji pripadaju autorima i ne odražavaju nužno stavove Europske unije ili Europske agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Europska unija i EACEA ne snose odgovornost za iznijete stavove.

Sadržaj

predgovor: Informiranje Balkana 04

1. Uvod u novinsku pismenost 07
2. Vrste medija: tradicionalni vs digitalni i masovni 13
3. Uloga algoritama i društvenih mreža 17
4. Post-istina i informacijski poremećaj 22
5. Efikasne strategije pretraživanja 32
6. Lažne vijesti, dezinformacije i malinformacije 37
7. Alati za provjeru i verifikaciju činjenica 43
8. AI generirane slike i video zapisi 47
9. Aktivizam mladih kroz medije 52
10. Šta je kritičko razmišljanje? 58
11. Vještine i alati za razvoj kritičkog razmišljanja 63
12. Logičke pogreške 68
13. Kritičko čitanje medijskih poruka 74
14. Analiza novinskih članaka 79
15. Globalni pogledi na vijesti 84

Uvod: Informiranje Balkana

Cilj ovog nastavnog materijala je pružiti vještine za razumijevanje novinskih sadržaja, kritičko razmišljanje i medijski aktivizam za trenere iz partnerskih nevladinih organizacija, ali i za širu javnost. Nakon savladavanja ovog nastavnog materijala i pratećih nastavnih jedinica, oni će biti osposobljeni da educiraju mlade ljude o novinskoj pismenosti i kritičkom razmišljanju. Njihovi predstavnici su također prethodno pohađali obuku u Beogradu, usavršavajući svoje vještine pisanja, te su pisali za Translational Youth Magazine (TYM).

Za temu projekta zajednički smo odabrali informacijsku pismenost, koja je dio medijske pismenosti i uključuje sposobnost kritičkog razmišljanja za procjenu (ili analizu) pouzdanosti i vjerodostojnosti vijesti/informacija. Svi partneri su se složili da je ova tema ključna i aktualna te da bi bilo od velikog značaja kreirati edukativne sadržaje iz ovog područja. također smo zaključili da je od vitalnog značaja nastaviti sa izgradnjom kapaciteta mladih novinara, što CDER već godinama radi (kroz E+ projekte), kako bi mladi ljudi kroz medijski aktivizam mogli aktivno učestvovati u društvenim i demokratskim procesima, s posebnim naglaskom na Balkan. Stoga smo odlučili da teme projekta budu novinska pismenost, kritičko razmišljanje i medijski aktivizam.

Kroz obuku održanu uživo u Beogradu, ovaj TMP i druge aktivnosti, čitatelji razvijaju širok spektar znanja i vještina u području novinske pismenosti, kritičkog razmišljanja i medijskog aktivizma. Čitatelji uče o: novinskoj pismenosti i njenom značaju za pojedinca i društvo; kako su mediji i novinarstvo utjecali na društvo u eri post-istine; kako prepoznati manipulativne medijske tehnike; kako identificirati lažne vijesti, fotografije, video sadržaje i korisničke profile na društvenim mrežama; što je informacijski poremećaj; što su algoritmi, novinski feedovi, filter baloni i eho komore; kako pronaći pouzdane izvore informacija i kako efikasno pretraživati internet... te mnoge druge stvari koje će značajno poboljšati kvalitetu njihovog razumijevanja vijesti i korištenja društvenih mreža. također će unaprijediti svoje kritičko razmišljanje i vještine za razumijevanje, tumačenje i kritičku evaluaciju medijskih sadržaja, kao i praktične vještine za kreiranje medijskih poruka – posebno za pisanje tekstova za medije.

Ovaj nastavni materijal sadrži *dvije glavne komponente*.

Segment o **informacijskoj pismenosti** pruža ključna znanja i vještine o informacijskoj pismenosti i kritičkom razmišljanju, neophodne za razumijevanje suvremenih medija i medijskog sadržaja, kao i za razumijevanje i tumačenje poruka koje primamo i šaljemo putem masovnih medija. Čitatelji će biti upoznati sa ključnim konceptima iz područja medija i komunikacije, a također će biti ohrabreni i osnaženi da zauzmu kritički, aktivistički i društveno odgovoran stav prema suvremenom medijskom pejzažu. Ovaj segment će obuhvatiti sljedeće teme:

- značaj **informacijske pismenosti**
- **post-istina** i **lažne vijesti**
- **poremećaji u informiranju**
- uloga interneta i društvenih mreža u stvaranju **informacijskog zagađenja**
- doba **algoritama**.

Također će obuhvatiti nekoliko širih područja medijskog svijeta, kao što su:
Vrste medija - tradicionalni nasuprot društvenim medijima; ***pristranost u medijima***; ***lažne vijesti*** i kako ih prepoznati (*CRAP test*), ***medijski aktivizam mladih***, koji također uključuje kratke i inspirativne priče i studije slučaja o najutjecajnijim primjerima aktivizma mladih u medijima. Korisnici će moći primijeniti stečena znanja pisanjem članaka (koji će naknadno biti objavljeni na ***TYM***-u).

U okviru segmenta o **kritičkom razmišljanju** čitatelji će se detaljno upoznati sa kritičkim razmišljanjem i vježbati ga u svom radu kroz primjere i vježbe. Dalje, oni će steći praktično razumijevanje kako im kritičko razmišljanje može pomoći da razviju kompetencije kao što su autonomija, rješavanje problema, preispitivanje osnovnih hipoteza ili perspektiva/gledišta sadržanih u medijima ili pisanom i vizualnom sadržaju. Čitatelji će aktivno istraživati razne korisne, besplatne alate, fokusirajući se na perspektivu naratora, identificiranje osnovnih hipoteza, stavova i tvrdnji sadržanih u medijskim porukama, primjenjujući osnovna kritička pitanja kao što su: koje su tvrdnje implicitno prisutne u poruci?, kako različiti medijski oblici (tekst, vijesti, ilustracije, video montaža…) promoviraju određene perspektive?, koje su granice određene perspektive?, razmišljanje izvan okvira itd. također će smisliti aktivnosti koje efikasno integriraju vještine kritičkog razmišljanja.

Osim toga, čitatelji će naučiti kako kritički razmišljati o vijestima (kako kritički konzumirati vijesti), kroz prezentacije i radionice na sljedeće teme:
izvori pouzdanih informacija, efikasne strategije pretrage, upravljanje filterima, alati i tehnike za verifikaciju, platforme i usluge za provjeru činjenica. Posebna pažnja posvećena je upoznavanju sa postojećim OER resursima u oblasti informacijske pismenosti i kritičkog razmišljanja, koje mogu koristiti za učenje i vježbanje kritičkog razmišljanja.

- izvori **pouzdanih informacija**
- efikasne **strategije pretrage**,
- upravljanje **filterima**
- alati i tehnike za **verifikaciju**
- platforme i usluge za **provjeru činjenica**.

Posebna pažnja posvećena je upoznavanju sa postojećim OER resursima u području informacijske pismenosti i kritičkog razmišljanja, koje mogu koristiti za učenje i vježbanje kritičkog razmišljanja.

Lekcija 1

Uvod u informacijsku pismenost

DEFINICIJA I OPSEG INFORMACIJSKE PISMENOSTI

Informacijska pismenost je sposobnost kritičke analize izvora vijesti, prepoznavanja pristranosti i procjene točnosti informacija. Sa eksponencijalnim rastom digitalnih i društvenih medija, vijesti sada stižu do publike istog trenutka, ali ovo brzo dijeljenje ponekad može ugroziti kvalitetu i pouzdanost informacija. Informacijska pismenost pomaže ljudima da razlikuju pouzdane izvore od nepouzdanih, omogućavajući im da razumiju koji faktori čine izvor pouzdanim.

Informacijska pismenost zapravo ide **dalje od samo provjere činjenica**. Ona zahtjeva prepoznavanje različitih vrsta novinskog sadržaja, uključujući informativne sadržaje-vijesti, uvodnike, mišljenja i sponzorirani sadržaj. Razumijevanje ovih razlika je ključno, jer svaka vrsta ima jedinstvenu svrhu. Na primjer, kolumne i osobni stavovi pružaju određenu perspektivu i imaju za cilj pokrenuti debatu, dok vijesti u informativnom formatu obično trebaju prenijeti činjenice bez osobne pristranosti.

Štoviše, informacijska pismenost potiče čitatelje da ispitaju motive iza novinskih priča. Da li je tekst namijenjen da informira, uvjeri ili zabavi? Da li u njemu postoje politički, komercijalni ili ideološki motivi? Prepoznavanje ovih osnovnih faktora omogućava čitateljima da bolje procijene da li su informacije koje dobivaju potpune, točne i uravnotežene.

ULOGA VIJESTI U DRUŠTVU

Vijesti imaju temeljnu ulogu u oblikovanju javnog razumijevanja i demokratskog angažmana. Njihova primarna funkcija je da informiraju građane o događajima i pitanjima koja utječu na njihove živote, od lokalnih događaja do međunarodnih zbivanja. Vijesti pružaju kontekst za donošenje odluka o građanskim i osobnim pitanjima, poput glasanja, zdravstvene zaštite i javne politike, dajući pojedincima informacije koje su im potrebne da djeluju promišljeno i odgovorno.

U demokratskim društvima, vijesti služe kao **oruđe za pozivanje na odgovornost**. Izvještavanjem o vladinom djelovanju, korporativnim praksama i društvenim pitanjima, novinari pozivaju moćne institucije na odgovornost. Istraživačko novinarstvo je, na primjer, otkrilo velike skandale, korupciju i zloupotrebe, dajući moć javnosti da zahtjeva promjene i pravdu. Bez vijesti, mnoga pitanja koja utječu na javno dobro mogla bi ostati nezapažena, ostavljajući moćnike bez kontrole i smanjujući transparentnost.

Vijesti također jačaju društvenu koheziju povezujući zajednice zajedničkim informacijama. Kada ljudi prate vijesti, oni time i dijele zajedničko znanje, što promovira međusobno razumijevanje i empatiju u društvu. Ovo kolektivno znanje je neophodno za demokratski diskurs, gdje se različite perspektive susreću kako bi oblikovale politiku i utjecale na javnu agendu. Međutim, vrijedi napomenuti da u današnjem medijskom pejzažu vijesti također mogu polarizirati ako su iskomunicirane na pristran ili antagonizirajući način, što samo naglašava potrebu za sveobuhvatnim, kritičkim razgovorom o tome kako koristimo medije.

ZAŠTO JE INFORMACIJSKA PISMENOST VAŽNA?

U današnjem medijskom pejzažu, potreba za informacijskom pismenošću je važnija nego ikada. Internet je demokratizirao informacije, omogućavajući praktički svakome da proizvodi i dijeli raznovrsne sadržaje. Iako je to učinilo informacije pristupačnijima, također je stvorilo okruženje u kojem dezinformacije, propaganda i senzacionalizam mogu cvjetati. Ova „informacijska preopterećenost“ otežava razlikovanje pouzdanih informacija od laži ili pristranih narativa.

Dezinformacije i „lažne vijesti“ su ozbiljan problem. Obmanjujuće informacije se brzo šire, posebno na platformama društvenih medija, te često potiču strah, bijes i zbunjenost. Lažne informacije o kritičnim pitanjima, poput javnog zdravlja, izbora i klimatskih promjena, mogu imati stvarne posljedice, utječući na to kako ljudi donose odluke i reagiraju na događaje. Na primjer, tijekom pandemije COVID-19, dezinformacije o virusu i cjepivima dovele su do zbunjenosti, oklijevanja i, u nekim slučajevima, štetnih zdravstvenih ishoda.

Informacijska pismenost omogućava pojedincima da prepoznaju i ospore takve lažne narative. To podrazumijeva postavljanje pitanja poput: tko je kreirao ovaj sadržaj? Koji je njihov motiv? Da li su ove informacije potvrđene pouzdanim izvorima? Razvijanjem ovih vještina kritičkog razmišljanja, informacijska pismenost oprema ljude da donose informirane odluke na osnovu pouzdanih informacija umjesto da postanu žrtve dezinformacija.

Štoviše, informacijska pismenost njeguje odgovorno korištenje medija. Potrošači uče ne samo kako prepoznati pouzdane izvore, već i da razumiju etičku odgovornosti povezanu sa dijeljenjem informacija. Biti medijski pismen znači prepoznati svoju ulogu u sprječavanju širenja dezinformacija. Na primjer, prije nego što podijelite članak, razmislite da li on dolazi iz pouzdanog izvora i provjerite informacije. Ova praksa samoregulacije je ključna za održavanje dobro informiranog društva i smanjenje negativnog utjecaja dezinformacija na javno mnijenje.

PRAKTIČNE PRIMJENE INFORMACIJSKE PISMENOSTI

Kao dodatna ilustracija, evo nekoliko praktičnih koraka za primjenu vještina informacijske pismenosti u svakodnevnom životu:

- **Provjera izvora:** ***uvijek provjerite porijeklo novinske priče*****.**
  Pouzdani izvori obično imaju reputaciju da su točni i profesionalni, poput etabliranih novina, istraživačkih institucija i verificiranih stručnjaka. Stranice sa upitnom reputacijom ili pristranim motivima su znatno manje pouzdane.

- **Uspoređivanje izvora:** ***Ne oslanjajte se na samo jedan izvor vijesti o važnim pitanjima.***
  Usporedite informacije sa drugim renomiranim izvorima kako biste potvrdili njihovu točnost. Različiti izvori pružaju potpuniju sliku, posebno o složenim pitanjima.
- **Razumijevanje pristranosti:**
  Svi medijski izvori, čak i oni ugledni, mogu biti pristrani zbog svojih uredničkih stavova ili ciljne grupe/publike. Svijest o ovim pristranostima može vam pomoći da interpretirate informacije objektivnije. Čitanje različitih izvora sa različitim perspektivama također može pomoći da se izbjegne jednostranost i pristranost.

- **Alati za provjeru činjenica:** ***Koristite web-stranice za provjeru činjenica***
  Činjenice koje pročitate na društvenim mrežama lako možete provjeriti koristeći *Google Fact Checking* ili konzultirajući web stranicu *International Fact Checking Network* na Poynter platformi. Video zapisi se lako mogu identificirati i provjeriti koristeći *YouTube Dataviewer*. Također možete koristiti *Google Lens* kako bi snimili fotografiju telefonom i pronašli korisne informacije pretragom fotografije ili možete provjeriti informacije kod lokalnih organizacija ili web stranica za provjeru činjenica kako biste verificirali upitne tvrdnje. Ove platforme su dizajnirane da provjere točnost široko rasprostranjenih priča i tvrdnji.
- **Odgovorno dijeljenje informacija**
  Prije nego što podijelite informacije na društvenim mrežama, ***odvojite trenutak*** da provjerite njihovu vjerodostojnost. Odgovorno dijeljenje sadržaja pomaže u smanjenju širenja dezinformacija i stvara bolje informiranu online zajednicu.

Dok se krećemo kroz sve složeniji medijski pejzaž, informacijska pismenost postaje ključna vještina. Ona omogućava pojedincima ne samo da razlikuju kvalitetu i pouzdanost vijesti, već i da prepoznaju moćnu ulogu koju vijesti imaju u oblikovanju društva i javnog mnijenja. Njegovanjem ovih vještina, korisnici mogu pristupiti medijima kritičnijim okom, što im pomaže da postanu odgovorni potrošači i da doprinose informiranom, demokratskom društvu.

DODATNI RESURSI

- pregled medijske pismenosti (EU, 2008):
  Sažima neke opće trendove u medijskoj pismenosti u EU tokom posljednjih desetljeća
- Grunvaldska deklaracija o medijima i informacijskoj pismenosti u digitalnoj eri
  jednoglasno usvojena od strane predstavnika 19 država na UNESCO-vom Međunarodnom simpoziju o medijskom obrazovanju u Grinvaldu, Savezna Republika Njemačka, 1982. godine.
- UNESCO – Medijska pismenost i novi humanizam:
  knjiga o potencijalu medijske pismenosti za humanizaciju i poticanje novog humanizma s ciljem promicanja razumijevanja i poštovanja kulturne raznolikosti, poticanja interkulturnog dijaloga i prevladavanja depersonalizirajućih učinaka masovne tehnologije.
- UNESCO Medijsko obrazovanje: Komplet za nastavnike, učenike, roditelje i zaposlene
  pruža složen i sveobuhvatan pogled na medijsko obrazovanje, obuhvaćajući sve medije, stare i nove.

Lekcija 2

Vrste medija: tradicionalni vs digitalni i masovni

UVOD

Brza evolucija različitih komunikacionih platformi promijenila je način na koji ljudi pristupaju informacijama, dijele ih i kako komuniciraju. Medijski pejzažom su ranije dominirale tradicionalne platforme kao što su TV, radio, novine i časopisi. Danas su se mediji značajno razvili i prevladali ove forme, uključujući i razvoj digitalnih i društvenih medija i mreža, što odražava interakciju između tradicionalne masovne komunikacije i novih, dinamičnijih formata. Intenzitet tehnološkog razvoja, zajedno sa intenzitetom globalizacije, doveo je do formiranja takozvanih "globalnih sela" gdje elektronski mediji zbližavaju ljude stvarajući međusobno povezanu globaliziranu zajednicu (*McLuhan 1962*).

Tradicionalni mediji se oslanjaju na dobro uspostavljene prakse u novinarstvu i produkciji, koje se često smatraju pouzdanijim zbog uredničkog nadzora i više strukturiranog pristupa. Ovdje je komunikacija uglavnom jednosmjerna, jer prvenstveno podrazumijeva da mediji prezentiraju informacije javnosti uz ograničenu neposrednu interakciju *(McQuail 2010).*

Digitalni mediji, s druge strane, pojavili su se sa usponom interneta, omogućavajući interaktivniju i bržu komunikaciju. Digitalne platforme pružaju dvosmjernu komunikaciju i direktnu interakciju sa publikom. Ovo se dalje razvilo u platforme društvenih mreža gdje korisnici mogu kreirati i dijeliti sadržaj, komentirati tuđe objave i brzo širiti informacije (*Castells* 2010). Ove platforme omogućavaju brz način dijeljenja sadržaja, ali je cijena za to smanjenje vjerodostojnosti informacija, jer su standardi znatno niži u odnosu na tradicionalno novinarstvo. Ovo može doprinijeti širenju lažnih informacija, zbog čega je važno provjeriti činjenice i obaviti dodatna istraživanja kako bi se osigurala vjerodostojnost i izbjeglo širenje lažnih informacija.

Svaka vrsta medija ima svoju ulogu, pri čemu se *tradicionalni formati* često *smatraju pouzdanijim* zbog svojih dugogodišnjih standarda, dok su digitalni i *društveni mediji* nenadmašeni u *neposrednoj interakciji*. Kako mediji nastavljaju evoluirati, razumijevanje ovih razlika ostaje ključno za razumijevanje načina na koji se informacije danas kreiraju, dijele i konzumiraju.

VRSTE TRADICIONALNIH MEDIJA

Tradicionalni mediji su uglavnom definirani jednosmjernom komunikacijom, gdje se informacije emitiraju javnosti bez direktnih mehanizama za povratne informacije, za razliku od interaktivne prirode digitalnih medija. Oni su stoljećima služili kao temelj masovne komunikacije i poznati su po svom strukturiranom načinu isporuke sadržaja.

U **tiskane medije** spadaju novine, časopisi i žurnali, koji su bili centralni za širenje informacija i javnu diskusiju. Novine se fokusiraju na dnevne događaje, pružajući detaljno izvještavanje, analize i kolumne iz uredničke i stručne perspektive. Različiti časopisi nude sadržaj prilagođen određenim ciljnim grupama, pokrivajući različite teme. Vjerodostojnost povezana sa tiskanim medijima zasniva se na povijesnom oslanjanju na *novinarski integritet* i *sveobuhvatni proces provjere činjenica* (Schudson 2001).

Elektronski mediji obuhvaćaju televiziju i radio, koji emitiraju sadržaj širokoj publici kroz reguliranu, planiranu programsku shemu. Televizija je poznata po svojoj vizualnoj privlačnosti, pa dopire do različitih demografskih grupa emitirajući vijesti, zabavni i obrazovni program. Radio je ostao utjecajan u širenju lokalnih vijesti i izvještavanje u realnom vremenu.

Često nazivani i *out-of-home* reklame, **outdoor mediji** uključuju oglasne ploče, postere i reklame u prijevozu. Ovaj oblik je namijenjen da dopre do ljudi u javnim prostorima, čime se maksimizira vidljivost i izloženost. Outdoor mediji se u velikoj mjeri oslanjaju na vizuelni utjecaj i sažete poruke kako bi privukli publiku koja se susreće s njima usput i u prolazu (Taylor 2010).

DIGITALNI MEDIJI

Digitalni mediji su transformirali način na koji se informacije kreiraju, dijele i konzumiraju, čime su srušene tradicionalne barijere i uvedeno interaktivnije okruženje. Digitalne platforme karakterizira oslanjanje na internet, omogućavajući gotovo trenutnu distribuciju informacija i povratne informacije od globalne publike.

Mrežne stranice i blogovi predstavljaju temeljni element digitalnih medija, pružajući platforme organizacijama, medijskim kućama, firmama i pojedincima za dijeljenje sadržaja u vizualnim formatima, u što spadaju članci, video zapisi i interaktivni alati. Mrežne stranice uglavnom služe kao službene platforme, dok blogovi omogućavaju osobniji sadržaj, zasnovan na osobnim mišljenjima i stavovima.

Društvene mreže

Platforme društvenih mreža – kao što su Facebook, Twitter, Instagram i LinkedIn – redefinirale su digitalne medije fokusirajući se na sadržaj koji stvaraju korisnici i na interaktivnosti u upotrebi ovih medija. Ove platforme potiču participativnu kulturu, gdje su korisnici ujedno i potrošači i kreatori sadržaja. *Viralna* priroda društvenih medija također omogućava brzo širenje informacija, iako postavlja izazove u vezi sa dezinformacijama i točnošću sadržaja.

Video streaming

Streaming usluge poput YouTube-a, Netflix-a i Twitch-a od centralne su važnosti za digitalne medije, i pružaju sadržaj prilagođen individualnim preferencijama gledanja. Platforme poput YouTube-a omogućavaju korisnicima da *uploadaju* i dijele video zapise o raznim temama. Opcije live *streamanja* dodatno pojačavaju interaktivnost omogućavajući komentare u realnom vremenu, stvarajući time direktnu vezu između kreatora sadržaja i gledatelja (Lotz 2017).

Interaktivni mediji

Interaktivni mediji uključuju alate i platforme gdje su korisnici ujedno i aktivni učesnici, kao što su virtualna stvarnost, aplikacije proširene stvarnosti i interaktivni obrazovni web stranice. To pruža sveobuhvatno iskustvo koje nadilazi pasivnu potrošnju sadržaja i omogućava korisnicima da oblikuju i navigiraju kroz vlastito iskustvo. Ovo, primjera radi, ima praktične primjene u obrazovanju, obuci i zabavi, koristeći tehnologije poput VR-a za simulaciju stvarnih scenarija za interaktivniji pristup učenju (Ryan 2015).

Usporedba tradicionalnih i digitalnih medija

Glavne razlike između ova dva tipa medija su u dosegu publike, interakciji, pristupačnosti i vjerodostojnosti. Obje vrste medija igraju važnu ulogu u modernoj komunikaciji, iako služe različitim funkcijama i usmjerene su na različite tipove publike.

Interakcija sa publikom

Tradicionalni mediji su poznati po jednosmjernoj komunikaciji i svom pasivnom aspektu. Mehanizmi za povratne informacije, poput pisama uredniku ili poziva u emisiju, sporiji su i često ograničeni na specifične kontekste. S druge strane, digitalni mediji naglašavaju dvosmjernu komunikaciju, omogućavajući neposredne povratne informacije publike kroz komentare, dijeljenje, lajkove i direktne poruke.

Pristupačnost i doseg

Geografska i vremenska ograničenja limitiraju pristupačnost tradicionalnim medijima. Na primjer, emisije su dostupne u određeno vrijeme, a novine prvenstveno dosežu publiku unutar svog područja. Primjera radi, ne postoje dnevne novine koje pokrivaju čitavu teritoriju Rusije, s obzirom da ona ima veliku površinu i prostire se kroz 11 vremenskih zona.

Prilagođavanje sadržaja

Tradicionalni mediji nude standardizirani sadržaj ograničene prilagodljivosti, dok digitalni mediji koriste algoritme kako bi prilagodili sadržaj individualnim preferencijama korisnika na osnovu povijesti pretraživanja, interakcija i demografskih podataka. Ova razina personalizacije privlači korisnike, ali može stvoriti "eho komore", jačajući postojeće stavove i ograničavajući izloženost različitim perspektivama.

Vjerodostojnost i provjera činjenica

Tradicionalni mediji se smatraju pouzdanijima zbog visokih standarda kvaliteta i uspostavljenih uredničkih procesa. Provjera činjenica je ključna praksa koja treba osigurati točnost objavljenih informacija kroz više faza verifikacije prije objave. S druge strane, kod digitalnih medija, vjerodostojnost je promjenjivija, jer digitalne platforme dozvoljavaju bilo kome da objavi sadržaj bez rigorozne kontrole. Ovo može doprinijeti širenju lažnih vijesti putem društvenih mreža, zbog čega su inicijative za provjeru činjenica važne za suzbijanje dezinformacija, ali brzo širenje neprovjerenih vijesti i dalje predstavlja izazov (Graves 2016).

DODATNI RESURSI

- McLuhan, M. (1962). The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man
  Ključna knjiga koja analizira efekte masovnih medija, posebno tiskarske preše, na europsku kulturu i ljudsku svijest.

- Graves, L. (2016). Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in Amjerican Journalism
  Nudi uvjerljivu povijest pokreta za provjeru činjenica i njegov nedavni razvoj iz blogosfere, ispričanu iz osobnog kuta, i reflektirajući autorov revolucionarni utjecaj na novinarsku etiku i praksu.

- Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society
  Revolucionarno djelo o utjecaju informacionog doba na sve aspekte društva.

- Schudson, M. (2001). The Sociology of News
  Osobni, oštar i sveobuhvatan prikaz suvremenijih informacionih medija.

Lekcija 3

Uloga algoritama i društvenih mreža

Glavni izvor vijesti i informacija danas, posebno za mlade ljude, su društvene mreže. Ovo znači da i proizvođači i potrošači vijesti zavise od algoritama koji u potpunosti određuju vrstu sadržaja koji će biti distribuirani potrošačima. Što se tiče proizvođača vijesti, to znači da moraju prilagoditi svoje naslove, fotografije i čitave članke angažmanu, klikovima i dijeljenjima na društvenim mrežama na kojima objavljuju.

Algoritmi društvenih medija su skupovi izračuna i pravila koje platforme koriste kako bi prioritizirale sadržaj koji korisnici vide u svojim *feedovima*. Jednostavno rečeno, što više vremena provedete gledajući objavu (sliku, video, tekst itd.), više osobnog sadržaja ćete vidjeti u svom *feedu*. Ako na bilo koji način interaktirate sa tim sadržajem (čitate komentare, lajkate, komentirate, dijelite i spremite), količina osobnog sadržaja koji se prikazuje u vašem *feedu* će se dodatno povećati. Ovo nije ograničeno na jednu društvenu mrežu. Ako, na primjer, imate interakciju sa određenom vrstom sadržaja na Facebook-u, najvjerojatnije je da će sličan sadržaj biti prikazan na svim drugim društvenim mrežama koje koristite. Određene platforme će koristiti informacije koje pružate na svom profilu kako bi vam ponudile "prikladne" vijesti na osnovu vaše nacionalnosti, rase, starosti, mjesta stanovanja, obrazovanja, mjesta rada itd. Svaka platforma društvenih medija konstantno prati aktivnost svojih korisnika kako bi odredila koji će sadržaj biti najzanimljiviji za njih. Sve sa jednim ciljem – da ih natjera da provedu što više vremena na platformama društvenih mreža. Dakle, što ovaj cilj znači za distribuciju i promociju sadržaja vijesti?

Korištenje algoritama može zvučati privlačno za neke, jer bi pomoglo u lakšem sortiranju sadržaja. Međutim, algoritmi se također mogu koristiti za ograničavanje ili potpuno isključivanje mišljenja i informacija ako se procjeni da takav sadržaj ne angažira ciljane korisnike. Oni se također koriste za određivanje redoslijeda i vremena prikazivanja sadržaja korisnicima. Ovo praktički znači da će, uglavnom, osoba koja se informira samo putem društvenih medija imati u znatnoj mjeri pristrano i ograničeno mišljenje. Algoritmi se hrane pristranošću potvrde (*confirmation bias*) i stvaraju filter balone, pojačavajući korisničke obrasce ponašanja i ograničavajući kritičko razmišljanje.

PRIMJERI IZ PRAKSE

Američki izbori su obično najpraćeniji izbori na svijetu. Toliko su popularni da su provedene studije o tome kako bi građani drugih zemalja glasali da su američki građani. Posljedično, utjecaj algoritama na politiku se obično istražuje kroz ove izbore i američke građane.
Na primjer, studije pokazuju da više od polovine korisnika Facebook-a obuhvaćenih istraživanjem prima politički sadržaj koji odgovara njihovim stavovima, a samo 14,7% korisnika redovno vidi sadržaj koji se kosi sa njihovim stavovima (na primjer, liberali koji vide konzervativni sadržaj, ili obrnuto). Dalje, istraživanja pokazuju da je Twitter (sada poznat kao X) značajno smanjio broj glasova koje je Donald Trump dobio 2016. i 2020. zbog "liberalnih" tweet-ova koji su naveli glasače sa umjerenim stavovima da ne glasaju za njega. Ovo pokazuje kako društveni mediji mogu imati ozbiljan utjecaj na rezultate izbora. Ako uzmemo u obzir algoritme i razmotrimo kako oni značajno ograničavaju sadržaj koji korisnici mogu vidjeti, nema sumnje da bi društvene mreže trebalo strože kontrolirati kada je u pitanju izvještavanje o vijestima.

Štoviše, ***algoritmi povećavaju konzumaciju lažnih vijesti***. Budući da se algoritmi zasnivaju na ciljanju publike kako bi im se pružio onaj sadržaj na koji su potrošili najviše vremena, ovo može dovesti do iskrivljenog osjećaja stvarnosti i informacija. U praksi, ovo je primijećeno tokom pandemije Covida-19, gdje su lažne vijesti o cjepivima imale ozbiljan utjecaj na porast anti-vakcinacijskog pokreta. Većina informacija koje su korištene kao "valjani argumenti" za podršku stavovima protiv cjepiva dolazile su sa društvenih medija i YouTube-a, a ne iz recenziranih članaka. Čitanje nekoliko ovakvih članaka dovoljno je da algoritmi na svim platformama počnu da "*spamaju*" isti sadržaj kako bi privukli pažnju korisnika i natjerali ih da provedu što više vremena na mreži.

DIVERSZIFIKACIJA POTROŠNJE VIJESTI

Kako bi se izbjegli bilo kakvi negativni efekti jednostranih vijesti koji su uglavnom posljedica algoritama, kao što je objašnjeno gore, postoji nekoliko koraka koje treba poduzeti. Prije svega, važno je napomenuti da diversifikacija potrošnje vijesti nije važna samo za dobivanje točnih informacija, već i za lakšu provjeru točnosti, ali je također veoma važna za nečije mentalno zdravlje. Kada ste konstantno okruženi jednom vrstom vijesti (posebno ako su negativne), to može imati ozbiljan utjecaj na mentalno zdravlje. Istraživanja pokazuju da potrošnja vijesti, posebno senzacionalističkih priča, može povećati šanse za anksioznost, depresiju i suicidalne tendencije. Zato je važno napomenuti da možete uraditi nekoliko stvari kako biste diversificirali svoju potrošnju vijesti:

- **Procjena vaših trenutnih navika u vezi sa vijestima i društvenim medijima.** Provjerite da li samo primate informacije i čitate članke koji se pojavljuju u vašim *feedovima*. Zapišite teme koje se najčešće pojavljuju i provjerite da li postoji obrazac koji bi ukazivao na to da je to zbog algoritma.

- **Razmislite o tome koje vrste vijesti postoje.** Razgovarajte sa svojom porodicom i prijateljima o njihovim navikama potrošnje medija. Provjerite da li imaju neke različite navike koje bi mogle pomoći u diversifikaciji vaših. Također možete sami istraživati i čitati iz medija koji se često ili uopće ne pojavljuju u vašem *feedu*.

- **Diversificirajte svoje izvore.**
  Nema ništa loše u tome da dobijete informacije sa društvenih mreža. Međutim, dobivanje informacija isključivo sa društvenih medija nije u redu. Pokušajte da diversificirate svoje izvore informacija, posebno ako uspijete pronaći izvore koji su točni i ne teže pisanju senzacionalističkih vijesti napravljenih za klikove i dijeljenja.

- **Provjerite vjerodostojnost.**
  Obično će više izvora vijesti pisati o istoj temi ili događaju. Ako ste zainteresirani za određenu temu ili događaj, pokušajte pročitati o tome iz više izvora, posebno onih pouzdanijih. Zapamtite, ako nastavite da otvarate članke koji imaju istu perspektivu na problem, samo će vam takvi članci biti prikazani. Ponekad morate sami potražiti suprotno mišljenje ako želite da steknete točnu sliku i adekvatno formirate svoje mišljenje o temi.

- **Uvjerite se da su vam vijesti korisne.**
  Pokušajte se fokusirati na vijesti koje vas zanimaju, a koje iz pouzdanih izvora. Senzacionalističke priče obično se pojavljuju na feedovima društvenih medija jer privlače najviše klikova i dijeljenja, čak i ako čitaoci nisu zainteresirani za samu temu. Zato ostanite u okviru svojih interesa i imajte na umu da li je cilj priče da informira čitaoce ili da ih natjera da kliknu i dijele dalje.

Postoji nekoliko ***pitanja*** koja možete postaviti sebi *(i drugima)* kako biste provjerili da li diversificirate svoju potrošnju vijesti:

- Da li koristim širok spektar ***različitih izvora***?
- Da li su mi vijesti koje čitam ***zanimljive***?
- Da li sam svjestan da, iako su senzacionalističke priče zanimljive i uzbudljive, one također ***mogu biti lažne***?
- Da li su vijesti koje čitam dobro istražene, ***vjerodostojne*** i koriste ***legitimne izvore*** u svojim člancima?
- Da li koristim ***različite aplikacije i izdavače*** za dobivanje vijesti?

Naravno, ne morate ovo raditi za doslovce svaku informaciju koju dobijete; ponekad, jednostavno vam je potreban odmor i opuštanje.

DODATNI RESURSI

- Algorithms & Quality New
  Kako se možemo uvjeriti da algoritmi prepoznaju i promoviraju nezavisno novinarstvo, zasnovano na činjenicama?

- 2020 Election Studies Reveal Power of Facebook, Instagram Algorithms
  Istraživanje, objavljeno u časopisima Science i Nature, dio je najobuhvatnijeg znanstvenog projekta do sada koji ispituje ulogu društvenih mreža u američkoj demokraciji.

- The Effect of Social Media on Elections: Evidence from The United States
  E-studija o tome kako društvene mreže utječu na ishode izbora u Sjedinjenim Državama.

- How Facebook's newsfeed algorithm shapes childhood vaccine hesitancy
  Kako bi se smanjila efikasnost dezinformacija o cjepivima, ključno je educirati javnost o tome kako algoritmi feedova društvenih medija donose odluke o prikazivanju sadržaja.

Lekcija 4

Post-istina i informacijski poremećaj

UVOD

Danas su mediji i internet preplavljeni ogromnim količinama informacija, koje često uključuju i značajnu količinu lažnog sadržaja. Ovo preopterećenje informacijama dodatno otežava pojedincima da razlikuju što je istinito, a što lažno.

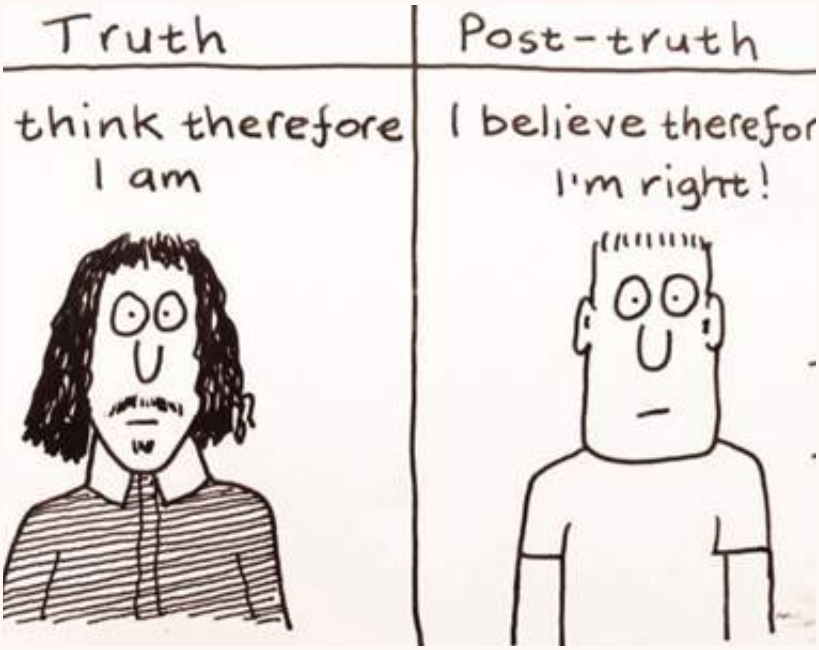
Posljedice široko rasprostranjenih dezinformacija mogu biti značajne. Ako znatan dio populacije vjeruje u činjenično netočna uvjerenja, to može dovesti do toga da dezinformacije budu temelj političkih i društvenih odluka koje potkopavaju opću dobrobit zajednice. Tako, recimo, ako većina ljudi povjeruje u to da je Zemlja ravna ploča, moguće je da će oni utjecati na to da se izmjene osnove obrazovanja djece u školama. Ili, ako većina ljudi vjeruje da bolesti u osnovi dolaze od farmaceutskog lobija, obavezno cijepljenje djece protiv dječje paralize i drugih bolesti može biti ukinuto. Ove dinamike naglašavaju ključnu važnost točnih informacija u oblikovanju kako kolektivne politike, tako i individualnih izbora.

Kako bismo se efikasno borili protiv dezinformacija i lažnih vijesti, neophodno je razumjeti nekoliko ključnih koncepata. To uključuje razumijevanje mehanizama kroz koje ljudi stiču informacije i razvijaju svoje mišljenje i uvjerenja. također, važno je analizirati kako se takve lažne informacije stvaraju, šire i zašto su efikasne.

POST-ISTINA

Ljudi sve više vjeruju informacijama koje im se, naprosto, dopadaju ili odgovaraju njihovim osjećajima i osobnim uvjerenjima, umjesto da traže i prihvaćaju informacije koje se smatraju činjeničnim i objektivnim. Post-istina se definira kao odnos ili označavanje okolnosti u kojima su objektivne činjenice manje utjecajne u oblikovanju javnog mnijenja od pozivanja na emocije i osobna uvjerenja.

Politika post-istine razvija se u polariziranom okruženju, gdje je "ideja istine već podjeljena na pojmove moje istine naspram tvoje istine". Lažne vijesti dodatno pojačavaju polarizaciju, uzrokuju korupciju i narušavaju "tkivo demokratije". Drugim riječima, postojeća politička i društvena polarizacija se pojačavaju kroz lažne vijesti.

INFORMACIJSKI POREMEĆAJ

Pojam "lažne vijesti" ne obuhvaća puni spektar obmanjujućeg sadržaja, jer neki takvi sadržaji nisu nužno lažni. Kako bi se uklonilo ovo ograničenje, uveden je koncept "informacijskog poremećaja", koji odražava složen fenomen koji obuhvaća različite oblike obmane i posljedica ovakvih netočnih informacija. Postoji blaže informacijskog „zagađenje“, koje je relativno bezopasno, i znatnije informacijskog „zagađenje“, koje je duboko obmanjujuće. Informacijski poremećaj se obično klasificira u tri kategorije.

- **Dezinformacije**
  1. Dezinformacije su sadržaji koji su ***namjerno lažni*** i dijeljeni kako bi nanijeli štetu. Primjeri uključuju lažne ili manipulirane audio-vizualne sadržaje, teorije zavjere ili glasine.

Primjer: *tokom predsjedničkih izbora u Francuskoj 2017. godine, na društvenim mrežama se proširila glasina da francuski predsjednik Emmanuel Macron ima tajni ofshore račun na Bahamima. Dokumenti koji su kružili na internetu, kao što je ugovor sa bankom (uključujući Macronov potpis i kontakt informacije banke), dokazano su bili lažni. Cilj je bio da se francuski birači odvrate od glasanja za Macron-a.*

U posljednje tri godine, ***brojne dezinformacije*** su se širile o ratu u Ukrajini. Članak Snopes-a *UKRAINE: New Crisis, Grimly Familiar Disinformation Trends* razotkriva brojne zloupotrebe prethodnih video zapisa koji su navodno iz Ukrajine, uvredljive *meme-ove* i teorije zavjere koje šire strah kroz dezinformacije.

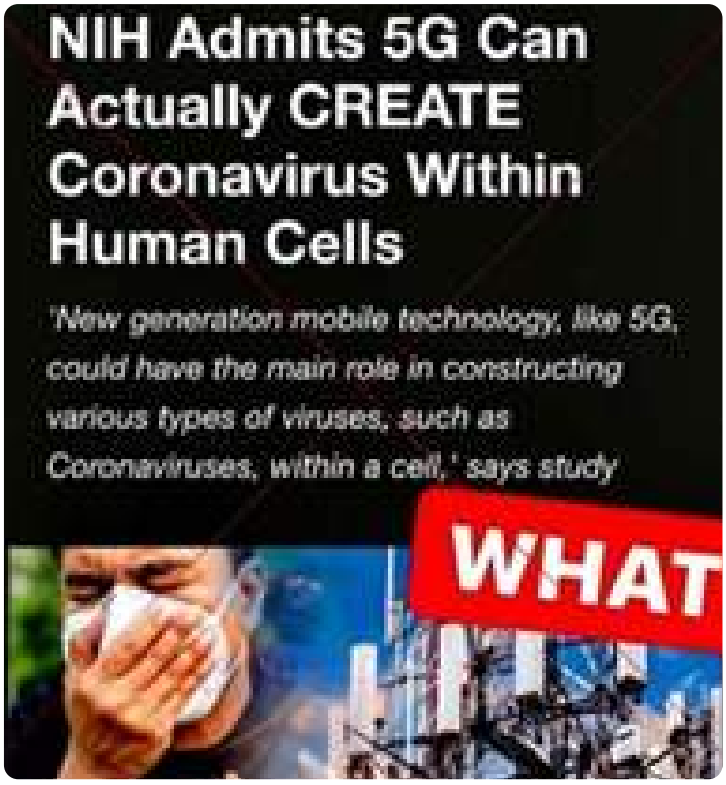
- **Misinformacije**

  Ovo se događa kada se lažne informacije dijele, ali ***bez namjere*** da se nanese šteta. Kada dezinformaciju podjeli osoba koja ne shvaća da je taj podatak lažan ili obmanjujući, ona postaje misinformacija. Ovo uključuje netočne opise slika, datume, statistike, prijevode.

***Primjer**: godine 2017, tri francuska policajca i turista su ubijeni od strane ISIS terorista. Dan nakon nesretnog događaja, video koji je objavio Paul Golding, vođa ekstremno desničarske britanske političke organizacije, tvrdio je da londonski muslimani slave teroristički napad. U stvarnosti, video je originalno objavljen na YouTube-u 2009. godine i prikazivao je grupu Pakistanaca kako slave pobjedu Pakistana u kriket utakmici.*

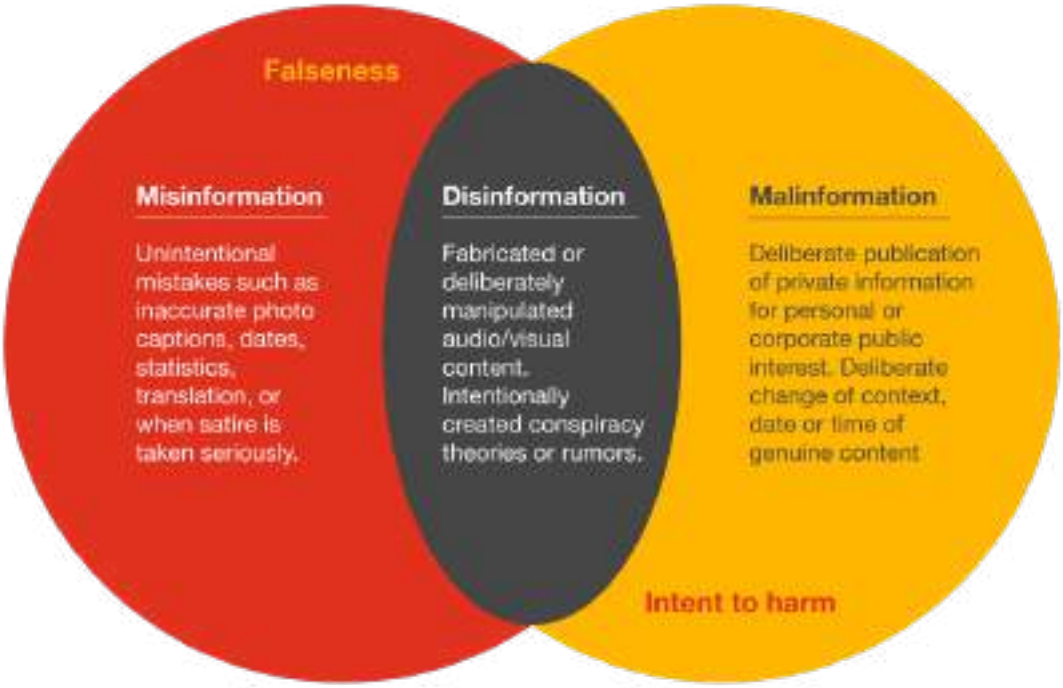
COVID-19 "5G veza" (2020): *Tokom pandemije COVID-19, širile su se dezinformacije da je 5G tehnologija odgovorna za širenje virusa. Ova neosnovana teorija čak je ponegdje izazvala paniku i dovela do uništavanja mobilnih tornjeva.* ***Pogledajte članak Associated press-a o tome***: *Discredited scientific paper behind false claims on COVID-5G link.*

Dezinformacije o izborima na X (bivšem Twitter-u):
Uoči predsjedničkih izbora u SAD-u 2024. godine, lažne tvrdnje o prijevarama na izborima i namještanju izbora široko su se širile na platformi X. Posebno su postovi Elon Musk-a koji promoviraju takve dezinformacije privukli preko 2 milijarde pregleda, značajno utječući na javno mnijenje i povjerenje u izborni proces. ***Pogledajte članak Reuters-a na ovu temu:*** *Musk and X are epicenter of US election misinformation, experts say.*

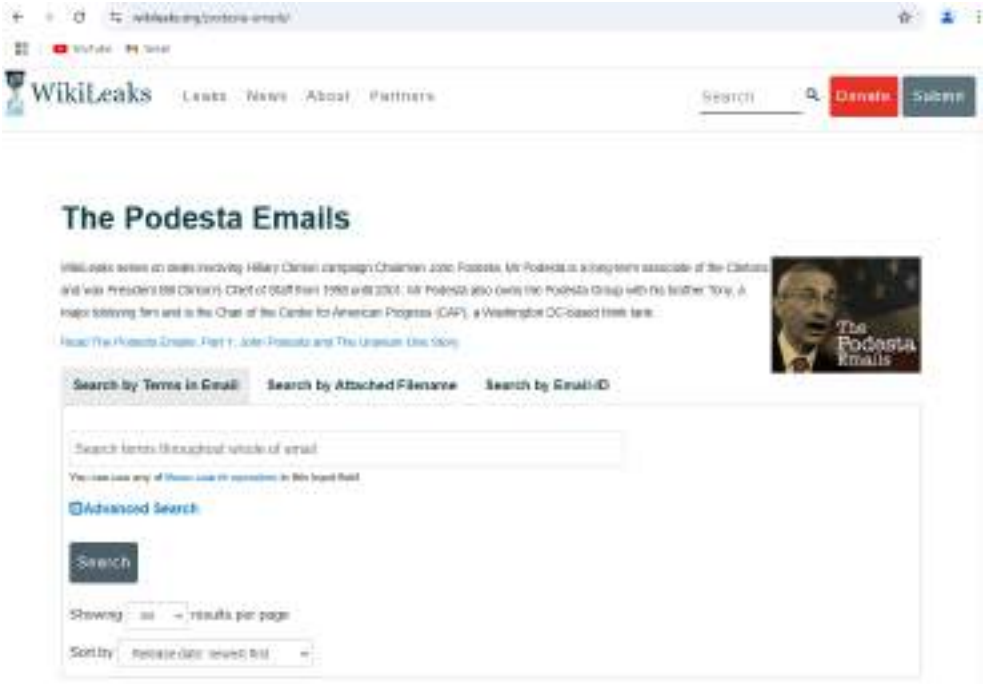

Elon Musk (Source: Reuters)

Malinformacije obuhvaćaju dijeljenje istinitih informacija kako bi se nanijela šteta, često objavljivanjem informacija koje bi trebale da ostanu privatne u javnu sferu ili zlonamjernim iskrivljavanjem istinitih informacija, kao što su kontekst, datum ili vrijeme.

Source: FirstDraft. The essential guide to understanding the information disorder, 2019.

Primjer: *godine 2016, hakiran je nalog e-pošte John Podeste, predsjednika predizborne kampanje Hillary Clinton, i njegove e-poruke su objavljene putem Wikileaks-a. Podesta je odbio da potvrdi ili opovrgne autentičnost e-poruka. Istraga američkih obavještajnih agencija pokazala je da nije bilo očiglednih falsifikata. Većina poruka je odražavala uobičajenu komunikaciju u kampanji, ali curenje je osvijetlilo unutrašnje funkcioniranje predizborne kampanje.*

Wikileaks stranica [The Podesta emails](#) sadrži pretraživu bazu podataka o ovom slučaju

VRSTE INFORMACIJSKOG POREMEĆAJA

Manipulirani sadržaj

- Ovo je slučaj kada se autentičan sadržaj ***neovlašćeno mijenja ili falsificira*** radi obmane.

Primjer: Učenica *Ema Gonzalez* i troje njenih vršnjaka koji su preživjeli napad u školi na Floridi fotografirani su za naslovnicu časopisa Teen Vogue, a časopis je napravio video u kome Gonzalez para streljačku metu na pola.
Ovaj ***video je izmijenjen*** tako da izgleda kao da Gonzalez para Ustav SAD-a.

Lažni sadržaj

- Ova kategorija opisuje sadržaj koji ***nema činjeničnu osnovu*** i potpuno je izmišljen.

Primjer: Godine 2012, *video* objavljen na YouTube-u od strane MrNuclearCat prikazuje orla kako se spuštao, grabi bebu sa zemlje, a zatim ga ispuštao nekoliko sekundi kasnije. Video su kreirala tri studenta montrealske dizajnerske škole kao dio zadatka za nastavu kako bi stvorili sadržaj koji bi uspješno prevario gledatelje.

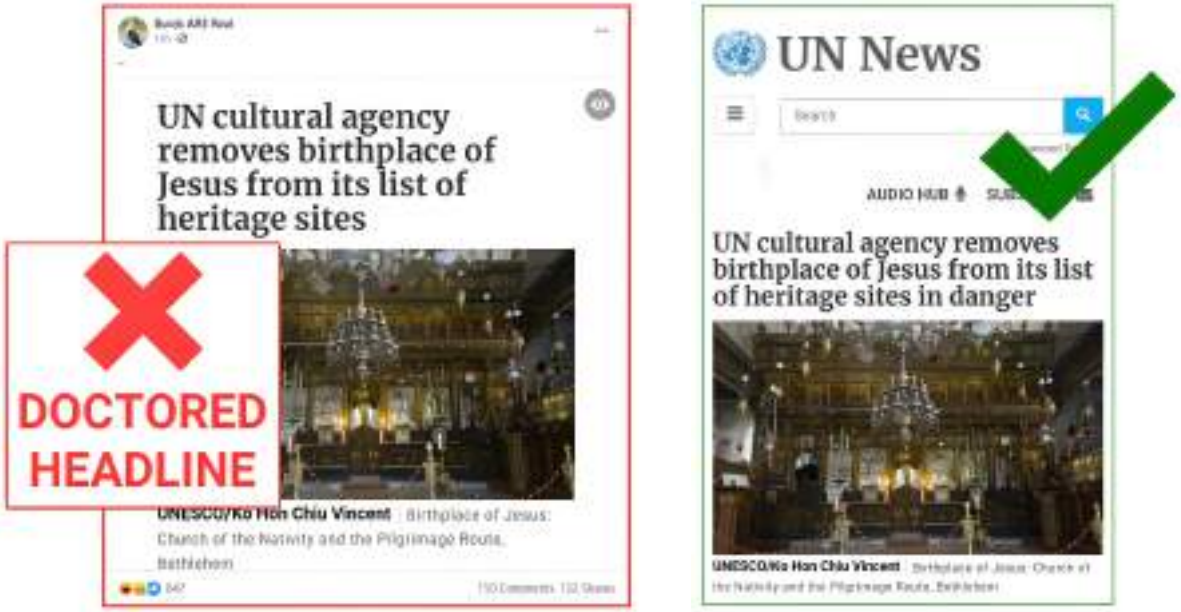
Deepfake (Deepfakes)

Lažan sadržaj koji se koristi za izradu video i audio zapisa, stvarajući uvjerljive, ali lažne prikaze ljudi.

Obmanjujući sadržaj

Autentične informacije predstavljene izvan konteksta. Može se pojaviti u mnogim oblicima, kao što je odabir dijela citata kako bi se podržalo određeno gledište ili stvaranje statistika koje podržavaju određenu tvrdnju.

> ***Primjer:*** *Tvrdnje da je UNESCO uklonio rodno mesto Isusa sa svoje liste svetske baštine izostavljaju kontekst da je mesto samo uklonjeno sa liste "ugroženih" zbog toga što je restauracijom status tog mjesta popravljen.*

Lažan kontekst

- Sadržaj koji je autentičan, ali je preinačen i dijeljen sa lažnim kontekstualnim informacijama.

Primjer: *Godine 2019, slike smeća u Hyde parku pogrešno su povezane sa protestima protiv globalnog zagrijavanja, iako događaj nije imao nikakve veze sa protestima.*

Lažna povezanost

To je tehnika nazvana *clickbait*, koja se koristi za privlačenje pažnje i povećanje klikova kroz prilično obmanjujuće i senzacionalističke naslove, vizualne sadržaje ili opise.

Primjer: *Tvrdnje o "kućama za £1 u Italiji" često izostavljaju značajne troškove renoviranja (obavezne), dovodeći u zabludu potencijalne kupce.*

”Zavodljivi” sadržaj

Ova kategorija opisuje imitaciju autentičnih izvora. Na primjer, koristi se logo poznatog brend-a ili ime uz lažan sadržaj.

Primjer: *Imitatorska web stranica koji oponaša belgijske novine Le Soir lažno je tvrdila da je Macronova kampanja financirana od strane Saudijske Arabije, šireći dezinformacije tokom francuskih izbora 2017. godine.*

Teorije zavjere

Teorije zavjere pokušavaju objasniti značajne događaje i okolnosti kao zlonamjerne postupke tajnih i moćnih ljudi i skupina.

Primjer: *Neutemeljene tvrdnje o porijeklu COVID-19 iz kineskog laboratorija opstale su uprkos znanstvenim dokazima koji ih opovrgavaju ili, svakako, dovode u sumnju te tvrdnje*

Satira i parodija

Vijesti satire i parodije uglavnom nisu uključene u tipologiju informacijskog poremećaja jer nemaju namjeru da prevare ili nanesu štetu. Međutim, one imaju potencijal da prevare ljude. Kada se dijele i zatim ponovo dijele, originalni kontekst sadržaja može se izgubiti.

Primjer: *Parodijski članak koji je 2012. godine proglasio Kim Jong-Un-a za "Najseksipilnijeg čovjeka na svijetu" neki mediji pogrešno su shvatili kao istinit.*

Prevladavanje informacijskog poremećaja

Snalaženje u dezinformacijama zahtjeva vještine kritičkog razmišljanja, a borba protiv informacijskog poremećaja zahtjeva višestruki pristup:

- **Obrazovanje**: Promoviranje medijske pismenosti kako bi se pomoglo učenicima da kritički pristupe i procjenjuju sadržaj.
- **Regulacija**: Različite platforme treba trebaju sprovesti mere koje smanjuju širenje dezinformacija.
- **Tehnologija**: Razvoj alata za otkrivanje i označavanje lažnog sadržaja.

ZAKLJUČAK

Informacijski poremećaj predstavlja značajan izazov u digitalnom dobu. Razumijevanjem njegovih vrsta i mehanizama, pojedinci mogu postati svjesniji i smanjiti štetu koju takav lažan sadržaj može nanijeti. Stoga, kako se svi svakodnevno suočavamo sa ovim pitanjima, važno je njegovati kritičko razmišljanje i medijsku pismenost.

DODATNI RESURSI

- How to Detect Disinformation Online: A Guide to Recognizing False, Misleading Information

  Vodič za prepoznavanje lažnih i obmanjujućih informacija.

- Understanding Information disorder

  Ispituje složenost našeg zagađenog informacijskog ekosistema, naglašavajući važnost precizne terminologije i definicija u suočavanju sa izazovima poput dezinformacija, misinformacija i malinformacija.

- Navigating a Post-Truth World | Charles Sykes | TEDxOshkosh

  U ovom kratkom predavanju o post-istini, novinar Charles Sykes bavi se pitanjima kao što su: Da li su činjenice još uvijek važne? Da li je biračima stalo do laži? Kakva je budućnost demokracije u svijetu "lažnih vijesti"? Kada je svaka vijest koja nam se ne sviđa postala "lažna vijest"? Kako uopće možemo znati kome da vjerujemo? Šta nam se dogodilo i što možemo učiniti da to popravimo?

- Informacijski poremećaj: ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike

  Srpski prijevod knjige Claire Wardle i Hossein Derakhshan o informacijskom poremećaju.

Lekcija 5

Efikasne strategije pretraživanja

Internet je poput ogromne biblioteke, prepune informacija o gotovo svakoj temi koju možete zamisliti. Ipak, usprkos svojoj sveobuhvatnosti, pronalaženje točno onoga što tražite može djelovati kao traženje igle u plastu sijena. Svima nam se dešavalo da u pretraživač unesemo pojam za pretragu, a da zatim završimo tako što listamo stranicu za stranicom rezultata koji jednostavno ne izgledaju relevantno. To može biti frustrirajuće, posebno kada vam su informacije hitno potrebne ili kada tražite nešto vrlo specifično.

Kako biste maksimalno iskoristili ovaj moćan alat, korisno je naučiti nekoliko ključnih tehnika za efikasno pretraživanje i osiguranje da su informacije koje pronađete pouzdane. Korištenje preciznih ključnih riječi, upotreba operatora pretrage i razumijevanje kako da filtrirate i precizirate rezultate mogu napraviti veliku razliku u kvalitetu informacija koje dobijete. Međutim, znati gdje tražiti samo je dio jednadžbe. Provjera izvora, provjera pristranosti i uspoređivanje detalja su ključni koraci kako biste bili sigurni ne samo da ćete pronaći informacije, već i da ćete pronaći prave informacije.

Uz malo prilagođavanja vaših navika pretraživanja, možete transformirati ono što može djelovati kao ogroman val podataka u resurs koji zaista možete iskoristiti u svoju korist. Bilo da ste student, zaposlena osoba ili prosto radoznali, znanje kako efikasno navigirati internetom može vam uštedjeti vrijeme, unaprijediti vaše učenje i čak vam pomoći da prepoznate obmanjujuće ili pristrane informacije prije nego što one stignu utjecati na vaše razumijevanje teme. U svijetu u kojem je internet naš primarni izvor informacija, ove vještine su važnije nego ikada.
U ovoj lekciji proučiti ćemo tri glavne strategije za poboljšanje vaših sposobnosti pretraživanja:

- **Korištenje ključnih riječi i operatora** - naučite kako da precizirate pretrage pomoću točnih riječi i simbola.
- **Korištenje naprednih alata za pretragu** - koristite filtere i operatore kako biste suzili rezultate na najrelevantnije.
- **Uspoređivanje informacija** - kako da verificirate činjenice i procijenite vjerodostojnost izvora.

KORIŠTENJE KLJUČNIH RIJEČI I OPERATORA

Ključne riječi i fraze koje koristite u pretrazi mogu značajno utjecati na kvalitetu informacija koje pronalazite. Ključne riječi pomažu pretraživačima da identificiraju glavne teme koje tražite, dok operatori mogu dodati dodatne detalje ili isključiti nebitne informacije.

Neki primjeri efikasnih ključnih riječi:
Zamislite da istražujete utjecaj klimatskih promjena na poljoprivredu. Ako u pretraživač upišete samo „klimatske promjene“, to još na engleskom, dobiti ćete **milijune rezultata**, *od kojih mnogi možda i nisu povezani sa poljoprivredom. Dodavanjem specifičnijih* **ključnih riječi**, *poput „utjecaji klimatskih promjena na poljoprivredu“,* ***sužavate pretragu.***

KAKO KORISTITI OPERATORE PRETRAGE

Operatori su simboli ili riječi koje možete dodati u pretragu kako biste dodatno precizirali rezultate. Svaki paragraf objašnjava jedan pretraživački operator jednostavnim jezikom uz primjer, što olakšava učenicima da razumiju i primjene ove tehnike u vlastitim pretragama.

Navodnici (" ")
Stavite navodnike oko fraze kako biste pretražili izraze koji se doslovno podudaraju.
Na primjer, *pretraga za „utjecaji klimatskih promjena na poljoprivredu“ će vratiti samo rezultate sa tom istom frazom.*

Znak minus (-)
Stavite znak minus prije riječi kako biste je isključili iz rezultata.
Na primjer, *„klimatske promjene poljoprivreda -ekonomija“ će isključiti sve stranice fokusirane na ekonomiju, omogućavajući vam da se usredotočite na poljoprivredne utjecaje.*

Operator OR

Koristite "OR" da biste uključili jedan ili drugi termin.
pretraga *„klimatske promjene* ***OR*** *globalno zagrijavanje“* će prikazati rezultate koji govore o bilo kom od ova dva termina, šireći vaš opseg. Korištenje ovih operatora omogućava vam bolju kontrolu nad vrstama informacija koje dobijate i izbjegavanje prelistavanja nebitnih stranica.

*Zvjezdica (asterisk *) kao džoker*

Zvjezdica (*) može poslužiti kao zamjena za riječi koje nedostaju u pretrazi.
Korisna je kada želite varijacije fraze ili kada niste sigurni u točan izraz.
Na primjer, unošenjem *„utjecaj klima ** “ će vratiti rezultate za fraze poput *„utjecaj klimatskih promjena“* ili *„utjecaj klimatske politike“*. Ovaj operator je koristan kada znate dio fraze, ali vam je potrebna fleksibilnost za varijacije.

NAPREDNI ALATI ZA PRETRAGU: PRECIZNOST NA DOHVAT RUKE

Kada osnovne strategije pretrage nisu dovoljne, većina pretraživača nudi napredne alate koji vam pomažu da kopate još dublje i preciznije filtrirate rezultate. Na primjer, Google-ove napredne opcije pretrage omogućavaju vam da filtrirate rezultate po jeziku, regiji i vremenskom rasponu, što je posebno korisno ako tražite najnovije informacije ili izvore iz određenih zemalja.

Također možete pretraživati po tipu datoteke kako biste direktno pronašli PDF-ove, Word dokumente ili PowerPoint prezentacije, što može biti ogromna ušteda vremena kada su vam potrebne vjerodostojne, detaljne informacije. Ovi alati pružaju veću preciznost, omogućavajući vam da se fokusirate na točno ono što vam je potrebno bez beskonačnog prelistavanja nebitnih stranica. Njihovo efikasno korištenje može pretvoriti osnovnu pretragu u moćan alat za pronalaženje najtočnijih i najrelevantnijih informacija.

Korištenjem ovih filtera možete izbjeći listanje kroz nebitne stranice i fokusirati se samo na sadržaj koji zaista odgovara vašim potrebama. Bilo da tražite nedavnu studiju, izvještaj iz određene zemlje ili PDF dokument, napredni alati za pretragu mogu učiniti vašu pretragu preciznijom i efikasnijom.

UPOREĐIVANJE INFORMACIJA: KLJUČ POUZDANOSTI

Jedan od najvećih izazova u današnjem svijetu prepunom informacija je biti siguran da je ono što pronađete vjerodostojno. Dezinformacije i pristranost su široko rasprostranjeni, pa je ključno da uspoređujete činjenice sa kojima se susretnete. Ovaj proces podrazumijeva verifikaciju informacija iz više izvora kako biste bili sigurni u njihovu dosljednost i točnost.

Uvijek dajte prednost pouzdanim izvorima, poput recenziranih časopisa, vladinim publikacijama i člancima iz etabliranih novinskih organizacija. Akademske ili vladine stranice (.edu, .gov) su posebno pouzdane. Također, web stranice koji predstavljaju činjenične informacije sa citatima i izvorima su pouzdaniji od onih koji nude mišljenja ili neprovjerene tvrdnje.

Prilikom verifikacije činjenica, zapamtite da čak i izvore koji na prvi pogled izgledaju pouzdano treba provjeriti. Ako dva ili više pouzdana izvora potvrde istu informaciju, možete biti sigurniji u njenu točnost.

U dobu informacijske preopterećenosti, znanje kako efikasno pretraživati može uštedjeti dragocjeno vrijeme, poboljšati kvalitetu vašeg istraživanja i pružiti sigurnost da se oslanjate na točne izvore. Kada znate kako koristiti ključne riječi i operatore pretrage, možete brzo filtrirati nebitne rezultate i fokusirati se na ono što je važno.

Dodavanje naprednih alata za pretragu daje vam još više preciznosti, pomažući vam da ciljate određene vrste sadržaja ili suzite pretragu po datumu, području ili tipu datoteke. A uspoređivanjem informacija iz više pouzdanih izvora dobijate potpuniju i pouzdaniju sliku neke teme. Savladavanje ovih tehnika će učiniti navigaciju ogromnim digitalnim svijetom jednostavnijom, efikasnijom i, iznad svega, mnogo pouzdanijom.

Kad god trebate pretraživati internet, ove strategije će vam pomoći da se probijete kroz bujicu različitih glasova i fokusirate na pouzdane izvore. Efikasne vještine pretrage nisu bitne samo za učenje i školu – one su neophodni alati za svakodnevni život. Uz malo vježbe, moći ćete brže pronalaziti vjerodostojne informacije, razumjeti različite perspektive i donositi bolje odluke. Zato, sljedeći put kada trebate nešto pronaći online, sjetite se ovih savjeta i učinite vašu pretragu pametnijom, a ne težom.

DODATNI RESURSI

- Online Search Tips | How to Search
  ***Savjeti za online pretragu | Kako pretraživati**: Ova stranica sadrži praktične savjete i trikove za efikasnije online pretrage.*
- Web Searching Skills
  ***Vještine pretraživanja interneta**: Praćenjem nekoliko osnovnih savjeta za pretragu, moći ćete da pronađete ono što tražite brzo i lako.*
- Discover Why Quotation Marks Can Revolutionize Your Search Results
  ***Otkrijte zašto navodnici mogu revolucionirati vaše rezultate pretrage:** članak Tim Fisher-a o tome zašto i kako navodnici pomažu u pronalaženju boljih rezultata.*
- How to Verify Information Online – Tips for Finding Credible Sources
  ***Kako verificirati informacije online** – Savjeti za pronalaženje pouzdanih izvora: praktični savjeti za identificiranje pouzdanih izvora. Ove strategije će vam pomoći da efikasnije navigirate kroz more informacija.*

Lekcija 6

Lažne vijesti, dezinformacije i malinformacije

U današnjem digitalnom svijetu, razlikovanje između činjenica i fikcije je od suštinskog značaja. U ovoj lekciji, naučiti ćete kako prepoznati "lažne vijesti" i razumjeti razliku između ***dezinformacija*** i ***misinformacija***. Razmotriti ćemo primjere i vježbati vještine koje vam pomažu da prepoznate obmanjujuće informacije.

Ciljevi

Na kraju ove lekcije, moći ćete:

- **Definirati lažne vijesti**, dezinformacije i misinformacije.
- **Prepoznati primjere** dezinformacija i misinformacija.
- **Koristiti praktične alate** za provjeru informacija i procjenu njihove pouzdanosti.

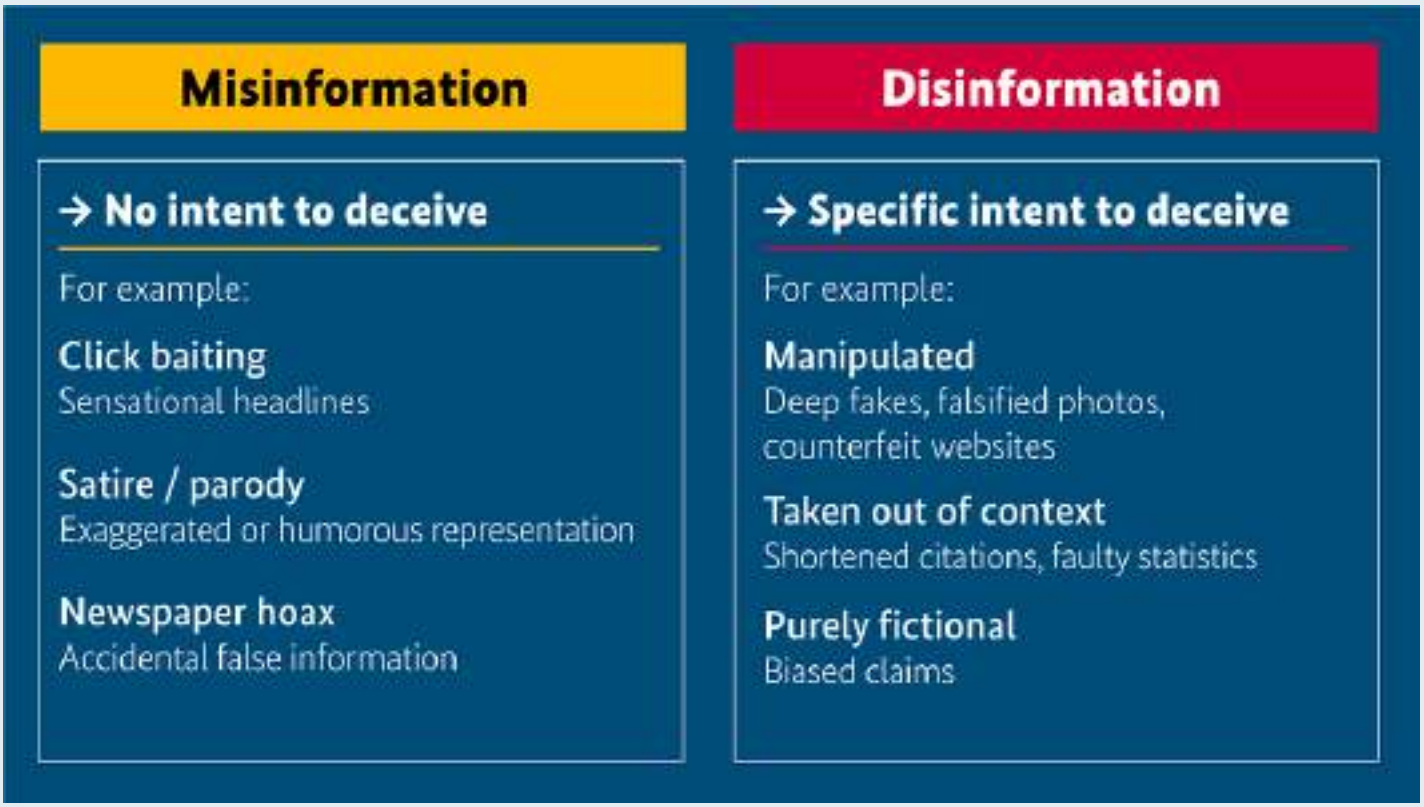
DEFINICIJE I KLJUČNI POJMOVI

Jedan od najvećih izazova u današnjem svijetu prepunom informacija je osigurati da ono što pronađete bude vjerodostojno. Dezinformacije i pristranost su raširene, stoga je ključno da provjeravate činjenice sa kojima se susrećete. Ovaj proces podrazumijeva provjeru informacija iz više izvora kako bi ona bila dosljedna i točna.

- **Lažne vijesti**: lažne informacije predstavljene kao vijesti.
  Mogu se širiti kroz tradicionalne medije ili društvene mreže.
- **Dezinformacije**: lažne informacije koje su namjerno stvorene kako bi obmanule ljude.
- **Misinformacije**: netočne informacije koje se dijele bez zle namjere, obično zbog greške ili nesporazuma.

  Primjer:

  Zamislite da vidite objavu na društvenim mrežama koja tvrdi da poznata ličnost napušta svoju karijeru kako bi pokrenula novi biznis u vašoj zemlji. Ako je ovo samo glasina koja se djeli bez provjere činjenica, to su ***misinformacije***. Međutim, ako je neko stvorio priču kako bi promovirao nepovezan proizvod koristeći ime poznate ličnosti, to su ***dezinformacije***.

Izvor: Bundesregierung.de

ZAŠTO LJUDI PRAVE I DIJELE LAŽNE VIJESTI?

Lažne vijesti mogu biti širene iz različitih razloga:

- **Financijska dobit**: neki ljudi prave lažne vijesti kako bi privukli klikove i zaradili novac od oglasa.
- **Politička agenda**: dezinformacije mogu se koristiti za utjecaj na javno mnijenje ili manipulaciju ishodima izbora.
- **Zabava ili humor**: satirične vijesti ponekad mogu biti pogrešno shvaćene kao prave vijesti ako nisu jasno označene.

AKTIVNOST

Sjetite se nedavnog primjera gdje ste vidjeli ili čuli nešto što se kasnije ispostavilo kao netočno. Da li je to bilo dijeljeno namjerno (dezinformacije) ili greškom (nesporazum)? Koji bi mogao biti razlog za to?

PREPOZNAVANJE DEZINFORMACIJA I MISINFORMACIJA

Lažne vijesti mogu biti teške za prepoznavanje, posebno ako su napravljene da izgledaju kao pouzdane vijesti. Evo nekih naznaka da je vijest lažna:

- **Sumnjivi izvori**: da li su informacije iz *poznatog* i *kredibilnog* izvora? Da li dolaze od izvora poznatog po širenju senzacionalističkih ili „napuhanih“ vijesti?
- **Prenaglašeni naslovi**: *"Šokantno!"* ili *"Nevjerojatno!"*; naslovi često pokušavaju privući vašu pažnju, ali nisu uvijek pouzdani.
- **Emocionalno nabijen jezik**: članci koji pokušavaju da vas razbjesne ili uplaše mogu koristiti emocije kako bi utjecali na vas.
- **Nedostatak dokaza**: pouzdane vijesti imaju izvore ili dokaze koji potkrepljuju njihove tvrdnje. Ako nema dokaza, budite oprezni.

Izvor: [Cornel University Library]

STUDIJA SLUČAJA

Razmislite o nedavnom primjeru iz regije: glasine o čudotvornim lijekovima za COVID-19 širile su se tijekom pandemije. Mnoge objave na društvenim mrežama tvrdile su da određena hrana ili suplementi mogu „izliječiti“ COVID-19. Često su ove tvrdnje bile dezinformacije, stvorene od strane pojedinaca koji su željeli da prodaju određene proizvode. U drugim slučajevima, u pitanju su bile misinformacije, koje su dijelili ljudi koji su neosnovano vjerovali u djelotvornost lijeka.

PRAKTIČNI ALATI ZA VERIFIKACIJU INFORMACIJA

Ove jednostavne tehnike mogu vam pomoći da provjerite da li su informacije pouzdane:

web stranice za provjeru činjenica

- Stranice kao što su ***Faktograf*** *(Hrvatska)* ili ***Raskrinkavanje*** *(Srbija)* korisni su za ***provjeru*** vijesti i tvrdnji.

Aktivnost**:** pronađite aktualnu priču na internetu i koristite jednu od ovih stranica da provjerite da li je pouzdana. Šta oni kažu o tome?

Pretraga slika unazad (Reverse Image Search)

- Lažne vijesti često koriste obmanjujuće slike. Možete koristiti Google-ovu ***Reverse Image Search*** ili ***TinEye*** da provjerite da li je slika promijenjena ili korištena izvan konteksta.
- ***Aktivnost***: pretražite sliku koju ste vidjeli u nekoj vijesti ili na društvenim mrežama. Gdje se još ona pojavljuje? Da li je slika upotrijebljena u istom, originalnom kontekstu, ili joj je dat drugačiji kontekst i značenje?

Provjera izvora

- Potražite izvor originalne informacije. Ako se informacija ne može pratiti do pouzdanog izvora, možda nije vjerodostojna.
- ***Primjer***: ako vijest o javnoj ličnosti nema službenu izjavu ili link ka pouzdanom mediju, budite sumnjičavi.

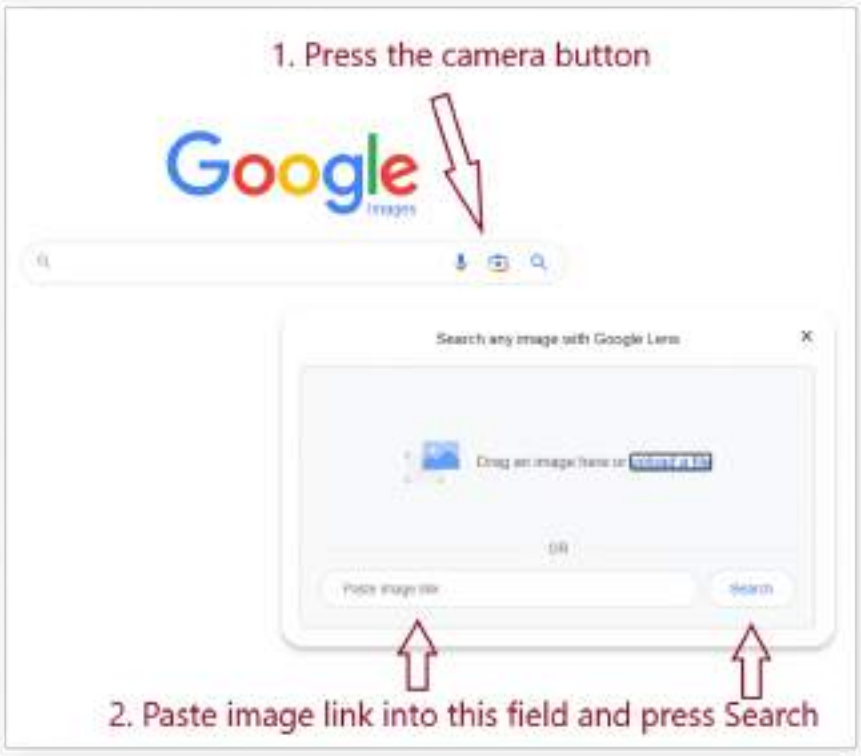
KONAČNA LISTA ZA PROVJERU LAŽNIH VIJESTI

Prije nego što povjerujete ili podijelite vijesti na internetu, postavite sebi pitanja:

- **Tko** je izvor ovih informacija?
- Da li me naslov pokušava **šokirati** ili **uplašiti**?
- Mogu li pronaći ove vijesti na **drugim pouzdanim** stranicama?
- Da li postoje izvori ili **dokazi** koji podržavaju iznesene tvrdnje?
- Da li sam **provjerio/la** informacije na pouzdanoj stranici za provjeru činjenica?

Korištenje ovih alata i savjeta može vam pomoći da postanete kritičniji i odgovorniji korisnik informacija.

Ovaj pristup će vam pomoći da prepoznate lažne vijesti, razumijete razliku između dezinformacija i misinformacija, i zaštitite se od obmanjujućih informacija na internetu. Zapamtite, biti informiran znači biti kritičan!

DODATNI RESURSI

- Fake News/Misinformation/Disinformation: How can you identify Fake News?
  Priručnik biblioteke Northeastern sveučilišta koji opisuje metodu—zaustavite, ispitajte izvor, pronađite bolji izvor, pratite tvrdnje—kako bi pomogao pojedincima da kritički procjene i identificiraju lažne vijesti.

- Knowledge Is Power: Fighting Misinformation, Disinformation, and Junk News
  Priručnik sa Univerziteta u Washington-u o prepoznavanju lažnih vijesti pruža strategije kao što su verifikacija autora, pažljivo ispitivanje URL-ova, opreznost prema senzacionalnim naslovima, upotreba više izvora za uspoređivanje informacija i korištenje pretrage slika unazad za procjenu kredibilnosti vijesti.

- Hot Topics: Fake News and Misinformation
  Priručnik Univerziteta Maine o prepoznavanju lažnih vijesti pruža resurse za provjeru činjenica koji pomažu korisnicima da prepoznaju misinformacije na internetu.
- Validity, Credibility, Reliability
  Priručnik sa Stanford Law School „Provjeri svoje izvore“ naglašava procjenu točnosti, kredibiliteta i pouzdanosti istraživačkih materijala korištenjem metoda kao što su 5W, C.R.A.P., RADAR i SIFT, dok također uzima u obzir kontekst i potencijalne pristranosti svakog izvora.

Lekcija 7

Alati za provjeru i verifikaciju činjenica

U današnjem brzom digitalnom svijetu, dezinformacije i lažne vijesti se šire veoma brzo, što čini neophodnim razvijanje vještina provjere činjenica i verifikacije informacija. Sposobnost kritičkog analiziranja vijesti i podataka je ključna za sve, od novinara i edukatora do svakodnevnih korisnika medija. Alati za provjeru činjenica i verifikaciju podrazumijevaju ključne alate i resurse, efikasne tehnike za verifikaciju izvora i uobičajene zamke koje treba izbjegavati prilikom provjere činjenica.

Alati i resursi za provjeru činjenica

Različiti alati i platforme su razvijeni kako bi pomogli u provjeri činjenica, a mnogi od njih su besplatno dostupni. Ovi resursi su osmišljeni da provjere autentičnost vijesti, slika i drugih medija:

- **Google Fact Check Explorer** - Ovaj alat prikuplja provjerene činjenica iz pouzdanih izvora širom interneta, omogućavajući korisnicima da pretražuju tvrdnje i vide kako su ocijenjene.
- **Snopes** - jedan od najpoznatijih web stranica za provjeru činjenica, Snopes je specijaliziran za razotkrivanje mitova, urbanih legendi i viralnih informacija.
- **PolitiFact** - pruža detaljnu provjeru političkih izjava, ocjenjujući ih na „Mjerilu istine“ kako bi pokazao koliko su točne.
- **FactCheck.org** - Nepristrana, neprofitna organizacija koja pruža dubinsku analizu i razotkriva lažne tvrdnje koje iznose političari i javne ličnosti.
- **TinEye** - Alat za pretragu slika unazad koji pomaže u verifikaciji porijekla slike, što može biti korisno u identifikaciji manipuliranih ili van konteksta prikazanih vizuala.
- **InVID** - Ekstenzija za pretraživač koja pomaže u verifikaciji videa i slika sa društvenih mreža, provjeravajući manipulaciju, originalne izvore i da li su mediji obmanjujući.

Ovi alati su ključni u borbi protiv lažnih informacija i pomažu ljudima da ostanu informirani. Upoznavanje sa ovim platformama omogućava korisnicima brzu provjeru činjenica prije dijeljenja ili oslanjanja na informacije.

Tehnike za provjeru izvora i informacija

Pored korištenja specifičnih alata, postoji nekoliko tehnika koje mogu poboljšati proces provjere činjenica. Ove tehnike se mogu primijeniti na tekst, slike, video zapise i druge oblike medija:

Upoređivanje sa pouzdanim izvorima
Uvijek provjerite tvrdnju konzultiranjem više pouzdanih izvora. Pouzdani izvori uključuju etablirane medijske kuće kao što su BiBiSi ili Deutsche Welle, visoko rangirane stručne časopise i službene izvještaje renomiranih organizacija. Na primjer, ako naiđete na tvrdnju o novom medicinskom otkriću, konzultirajte web stranice poput Svjetske zdravstvene organizacije ili PubMed kako biste potvrdili legitimnost informacija.

Pretraga slika unazad (Reverse image search)
Slike se često zloupotrebljavaju ili prikazuju izvan izvornog konteksta u kom su nastale kako bi obmanule gledaoce. Korištenjem alata poput gore spomenutog Google reverse image search, možete pratiti sliku do njenog originalnog izvora i utvrditi da li je izmjenjena ili prilagođena radi prikazivanja lažnih informacija.

Provjera meta-podataka
Za verifikaciju videa ili slika, provjera meta-podataka (informacija poput lokacije, vremena i datuma kreiranja) može pomoći. FotoForensics, na primjer, može analizirati meta-podatke slike kako bi otkrio potencijalne promjene.

Procjena pristranosti i kredibiliteta izvora
Razumijevanje pristranosti ili reputacije nekog izvora je od ključnog značaja. Web stranice poput Media Bias/Fact Check pružaju analizu političkog opredjeljenja, povijesti tačnog izvještavanja i transparentnosti nekog izvora informacija. Ovo vam omogućava da vidite da li je izvor sklon točnom prikazivanju informacija ili je informacija promijenjena zbog pristranosti.

Procijena pristranosti i kredibiliteta izvora

Iako je provjera činjenica nepromjenjiva vještina, postoji nekoliko uobičajenih grešaka koje ljudi prave prilikom verifikacije informacija. Razumijevanje ovih zamki može vam pomoći u nastojanju da dođete do tačnijih procjena:

Pristranost potvrde (Confirmation bias)
Ljudi često traže informacije koje podržavaju njihova prethodna uvjerenja, što je poznato kao pristranost potvrde. Da biste to izbjegli, aktivno tražite suprotne stavove i dovodite u pitanje svoje pretpostavke.

Pretjerano oslanjanje na jedan izvor
Oslanjanje na jedan izvor za provjeru činjenica, čak i ako je pouzdan, može dovesti do nepotpunih ili pogrešnih rezultata. Uvijek provjeravajte informacije sa više izvora kako biste osigurali njihovu točnost.

Pogrešna interpretacija satire ili parodije
Satirični web stranice poput The Onion, The Borowitz Report ili srpskog Njuz.net često proizvode preuveličane ili izmišljene priče u komične svrhe. Oni koji provjeravaju činjenice treba da budu svjesni ovih izvora kako bi izbjegli pogrešno tumačenje satire kao legitimnih vijesti.

Zanemarivanje konteksta
Čak i činjenične informacije mogu biti obmanjujuće ako se uzmu izvan konteksta. Uvijek razmotrite širi kontekst u kojem su izjava ili podatak dani. Na primjer, neki izvještaj o stopama kriminala može zvučati alarmantno, ali važno je provjeriti u kom vremenskom okviru i pod kojim okolnostima su te stope zabilježene.

U 21. stoljeću, kada su informacije sve dostupnije, ali često nepouzdane, važnost provjere činjenica i verifikacije ne može se zanemariti. Korištenjem odgovarajućih alata, primjenom kritičkih tehnika i razvijanjem svijesti o nekim uobičajenim zamkama, pojedinci mogu razviti snažne vještine provjere činjenica. Ove vještine ne samo da pomažu u razotkrivanju lažnih informacija, već doprinose i informiranijem i kritičnijem društvu.

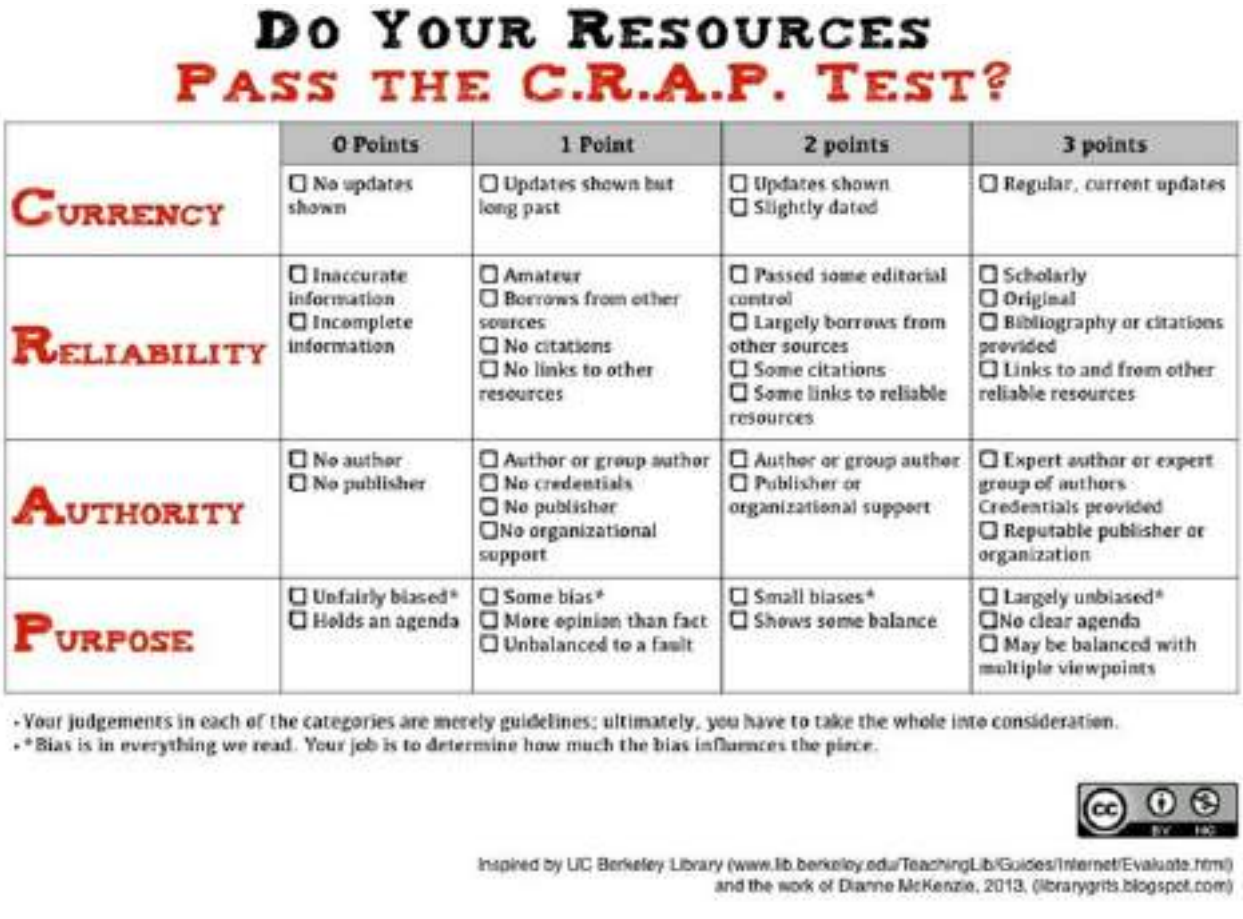

DODATNI RESURSI

- Websites for Fact-Checking
  web stranice za provjeru činjenica: ovaj istraživački vodič se blago oslanja na vodič koji je razvio Istraživački centar na CUNY Graduate School of Journalism.

- Tools That Fight Disinformation Online
  Alati koji se bore protiv dezinformacija na internetu: stranica „Alati koji se bore protiv dezinformacija na internetu“ RAND Corporation pruža pretraživu bazu podataka od 82 alata osmišljena za borbu protiv online dezinformacija, uključujući detekciju botova, ocjenjivanje kredibiliteta i edukativne resurse.

- Google News Initiative
  Google News globalna je inicijativa Google-a koja ima za cilj podršku novinarstvu i borbu protiv širenja dezinformacija. Pruža resurse, alate i financiranje za podršku novinskim organizacijama, poboljšanje informacijske pismenosti i promociju razvoja visokokvalitetnog novinarstva.

DO YOUR RESOURCES
PASS THE C.R.A.P. TEST?

	0 Points	1 Point	2 points	3 points
CURRENCY	☐ No updates shown	☐ Updates shown but long past	☐ Updates shown ☐ Slightly dated	☐ Regular, current updates
RELIABILITY	☐ Inaccurate information ☐ Incomplete information	☐ Amateur ☐ Borrows from other sources ☐ No citations ☐ No links to other resources	☐ Passed some editorial control ☐ Largely borrows from other sources ☐ Some citations ☐ Some links to reliable resources	☐ Scholarly ☐ Original ☐ Bibliography or citations provided ☐ Links to and from other reliable resources
AUTHORITY	☐ No author ☐ No publisher	☐ Author or group author ☐ No credentials ☐ No publisher ☐ No organizational support	☐ Author or group author ☐ Publisher or organizational support	☐ Expert author or expert group of authors Credentials provided ☐ Reputable publisher or organization
PURPOSE	☐ Unfairly biased* ☐ Holds an agenda	☐ Some bias* ☐ More opinion than fact ☐ Unbalanced to a fault	☐ Small biases* ☐ Shows some balance	☐ Largely unbiased* ☐ No clear agenda ☐ May be balanced with multiple viewpoints

- Your judgements in each of the categories are merely guidelines; ultimately, you have to take the whole into consideration.
- *Bias is in everything we read. Your job is to determine how much the bias influences the piece.

Inspired by UC Berkeley Library (www.lib.berkeley.edu/TeachingLib/Guides/Internet/Evaluate.html) and the work of Dianne McKenzie, 2013. (librarygrits.blogspot.com)

Lekcija 8

AI generirane slike i video zapisi

UVOD

Posljednjih godina, umjetna inteligencija (AI) ostvarila je ogroman napredak u području kreiranja vizualnog sadržaja. Slike i video snimci koje generira AI postaju sve sofisticiraniji, brišući granice između sadržaja koji su kreirali ljudi i onog koji je stvorila mašina. Već sad, neke AI-generirane slike osvojile su prestižno fotografsko natjecanje, lažni politički AI video koji je Elon Musk podjelio imao je preko 130 milijuna pregleda, a AI može također i oponašati nečiji glas, poput Scarlett Johansson, ili čak kreirati video snimke radi prijevare. Ova lekcija objašnjava proces iza generiranja AI slika i video snimaka, navodi zapažene primjere ove tehnologije i razmatra neke metode za razlikovanje između autentičnog i AI-generiranog sadržaja.

PRIMJERI AI-GENERIRANOG VIZUALNOG SADRŽAJA

Evo četiri zapažena slučaja lažnih AI slika i video snimaka, zajedno sa linkovima na članke koji ih analiziraju:

DeepFake TikTok video snimci Tom Cruise-a *(2021)*
Serija video snimaka pojavila se na TikTok-u sa hiperrealističnim deepfake-om glumca Tom-a Cruise-a. Ovi snimci su pokazali napredno stanje deepfake tehnologije i izazvali zabrinutost zbog njene potencijalne zloupotrebe.

Web stranica "This Person Does Not Exist"
Iako ne razmatra pojedinačne slučajeve, ova stranica generira novo AI-kreirano lice svaki put kada osvježite stranicu, demonstrirajući kako AI može kreirati veoma realistične slike ljudi koji zapravo ne postoje.

AI-generirana umjetnost osvaja natjecanje *(2022)*
AI-generirano umjetničko djelo osvojilo je prvo mjesto na natjecanju likovnih umjetnosti na sajmu u Colorado-u, što je pokrenulo debatu o prirodi umjetnosti i kreativnosti u doba AI.

Lažni video Kamala-e Harris *(2024)*
Sredinom 2024. godine, pojavio se lažni, AI-kreiran video koji navodno predstavlja službeni promotivni video izborne kampanje kandidatkinje za predsjednicu SAD-a Kamala Harris. Objava ovog video od strane Elon Musk-a dovela je do 130 milijuna pregleda, ali Musk nije jasno naveo da je u pitanju lažni video.

Ovi slučajevi pokazuju širok utjecaj AI-generiranih slika i video snimaka u različitim područjima, od zabave i umjetnosti do novinarstva i politike. Oni naglašavaju važnost razvijanja jakih metoda za otkrivanje AI-generiranog sadržaja i razmatranje etičkih implikacija ove tehnologije. Također pokazuju potencijal za korištenje ove tehnologije za dezinformacije ili manipulaciju u političkom diskursu.

AI generisana fotografija "Pseudomnesia: The Electrician" koja je pobedila na Sony World Photography Competition

RAZOTKRIVANJE AI-GENERIRANOG SADRŽAJA

Kako AI-generirani sadržaj postaje sve prisutniji, ključno je razviti vještine za prepoznavanje sintetičkih medija. Evo nekih elemenata na koje treba obratiti pozornost:

Nedosljednosti u detaljima

- Tražite nepravilnosti u crtama lica, poput asimetričnih očiju ili čudno oblikovanih zuba.
- Provjerite nedosljednosti u pozadini ili osvijetljenju koje ne prate prirodne fizičke zakonitosti.

Analiza meta-podataka

- Ispitajte meta-podatke slike ili video snimke radi informacija o porijeklu i povijesti izmjena.

Alati za digitalnu forenziku

- Koristite specijalizirani software dizajniran za otkrivanje manipuliranog ili AI-generiranog sadržaja.

Kontekstualna analiza

- Razmotrite izvor i kontekst sadržaja. Da li je iz pouzdanog izvora? Da li se slaže sa poznatim činjenicama?

AI modeli za detekciju

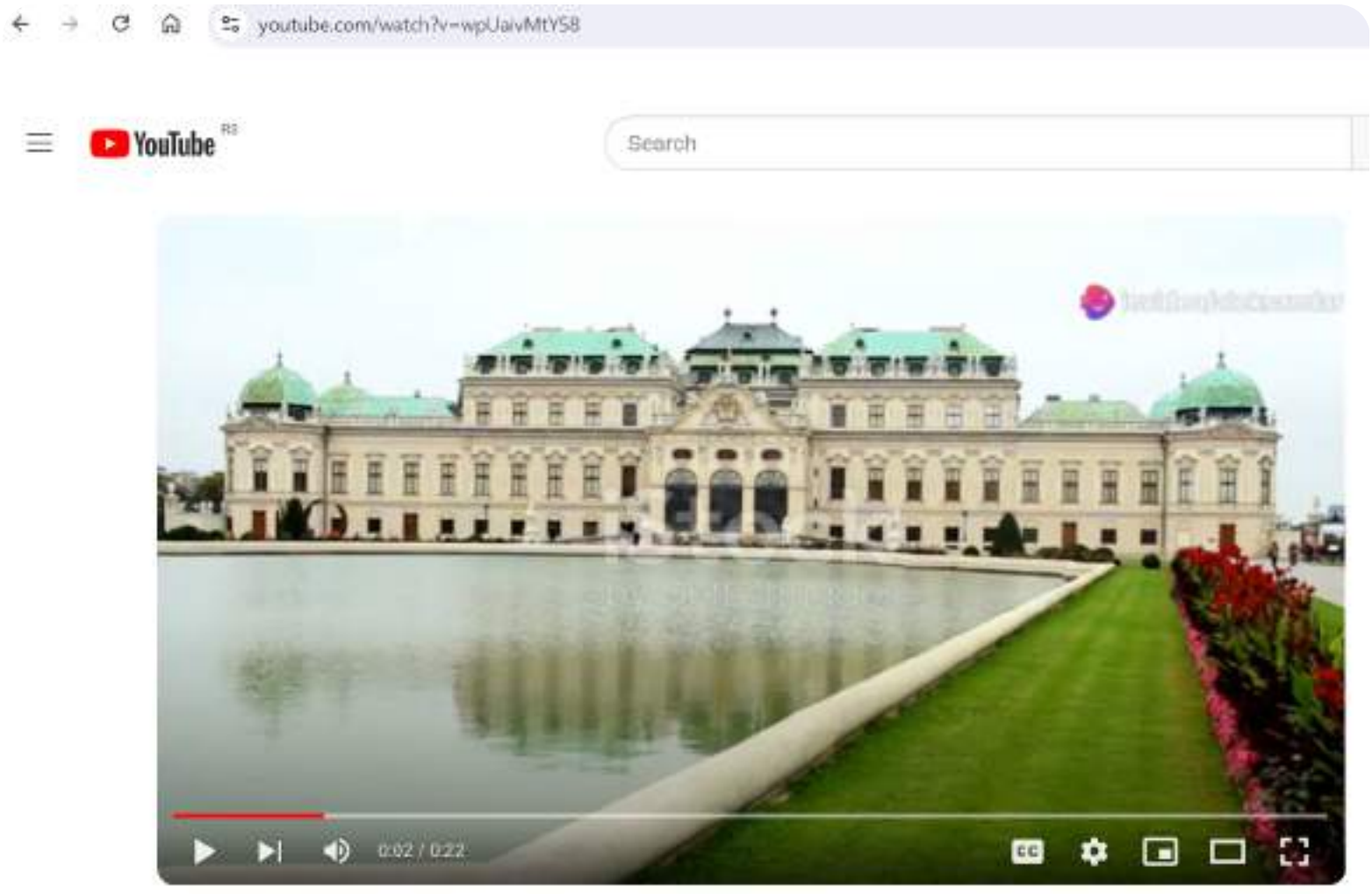
- Koristite AI alate specijalno obučene za prepoznavanje AI-generiranog sadržaja.

Ilustracija

Fotografija desno je AI-kreirana slika George Clooney-a i Wolfgang Amadeus Mozart-a kako navodno zajedno piju milkshake od vanilije u dvorcu Schönbrunn u Beču. Ispod je također link na lažni YouTube video o istom „*događaju*“.

Oba su AI-kreirani sadržaji u edukativne svrhe, kao ilustracija kreativnih sposobnosti AI. Clooney i Mozart se, naravno, nikada nisu sreli, pošto je Mozart (1757–1791) umro 170 godina prije Clooney-evog rođenja (1961)!

Fake AI video - George Clooney Meets Mozart in Vienna! 2024 08 24

VODEĆI AI ALATI

- DALL-E 2 od OpenAI – Poznat po kreiranju veoma detaljnih i kreativnih slika na osnovu tekstualnih opisa.
- Midjourney je stekao popularnost zbog svojih umjetničkih prikaza i sposobnosti kreiranja slika u različitim stilovima.
- Stable Diffusion - Open-source model koji je demokratizirao generiranje AI slika.
- This Person Does Not Exist - Web stranica koji prikazuje AI-generirana lica koja se ne razlikuju od stvarnih fotografija.
- DeepFake video snimci - Iako ne postoji jedinstveni izvor, termin "deepfake" postao je široko poznat. Poznat primjer je deepfake video Tom Cruise-a na TikTok-u.

Imajte na umu da se područje AI-generiranog sadržaja brzo razvija, tako da se stalno pojavljuju novi i napredniji primjeri. Uvijek je dobro provjeriti najnovije izvore za najnovija dostignuća u ovom području.

ETIČKA RAZMATRANJA I BUDUĆE IMPLIKACIJE

Porast AI-generiranog sadržaja postavlja važna etička pitanja:

- **Autorska prava i vlasništvo**
  Tko posjeduje prava na AI-generirani sadržaj?
- **Dezinformacije**
  Kako spriječiti širenje lažnih vijesti i manipuliranih medija?
- **Pitanja privatnosti**
  Koje su implikacije kreiranja realističnih slika ili video snimaka stvarnih ljudi bez njihovog pristanka?
- **Utjecaj na kreativnu industriju**
  Kako će AI-generirani sadržaj utjecati na umjetnike, fotografe i druge kreativne profesionalce?

Kako tehnologija nastavlja napredovati, vjerojatno je da će AI-generirani sadržaj postati još sofisticiraniji i raširenij. Ovo naglašava važnost razvijanja vještina kritičkog razmišljanja i korištenja tehnoloških alata za snalaženje u sve kompliciranijem digitalnom okruženju.

ZAKLJUČAK

AI-generirane slike i video snimci predstavljaju fascinantan spoj tehnologije i kreativnosti. Iako nude uzbudljive mogućnosti za umjetnost, zabavu i inovacije, oni također predstavljaju izazove u pogledu autentičnosti i etičke upotrebe. Razumijevanjem načina na koji se ovaj sadržaj kreira i učenjem kritičke evaluacije digitalnih medija, možemo bolje cijeniti sposobnosti AI, pritom istovremeno ostajući oprezni prema njenoj potencijalnoj zloupotrebi.

DODATNI RESURSI

Nekoliko online resursa može pomoći u verifikaciji autentičnosti slika i video snimaka:

- TinEye
  pretraživač slika koji može pomoći u pronalaženju originalnog izvora slike.
- Google Reverse Image Search
  Slično TinEye-u, može pratiti porijeklo i korištenje slika na internetu.
- FotoForensics
  Pruža alate za analizu digitalne strukture slika kako bi se otkrile izmjene.
- Google Reverse Image Search
  Pruža alate za analizu digitalnog sastava slika kako bi otkrio izmjene.
- Sensity

  Specijaliziran za detekciju deepfake-ova i pruža resurse za prepoznavanje AI-generiranih video snimaka.
- InVID Verification Plugin

  Ekstenzija za pretraživač koja nudi različite alate za verifikaciju video snimaka i slika.

Lekcija 9

Medijski aktivizam mladih

Aktivizam mladih je oduvijek bio moćna snaga za društvene promjene, a u modernom dobu dobio je nove oblike sa pojavom digitalne tehnologije. Ova lekcija daje kratku definiciju aktivizma mladih, njegove glavne oblike, ključne nedavne primjere, izazove sa kojima se suočava, posebno u vezi sa novom tehnologijom i društvenim mrežama, kao i njegov ukupni značaj u društvu. Pored toga, lekcija razmatra nalaze najnovijeg istraživanja ADMe grupe u Beču, koje pokazuje da društvene mreže poboljšavaju informirano donošenje odluka samo za pojedince koji imaju dobro razvijenu političku svijest, kritičko razmišljanje i prethodno su ovladali tradicionalnim medijima i istraživačkim vještinama. Stoga, iako društvene mreže nude ogromne mogućnosti za aktivizam mladih, njihova uloga je dvosjekli mač. Lekcija završava raspravom o tome da li medijski aktivizam može produbiti ili ometati našu političku i informacijsku svijest, i kako iskoristiti njegov pun potencijal kroz savladavanje ne samo novih tehnologija, već i kritičke medijske pismenosti i aktivnog angažmana.

Aktivizam mladih: definicija i utjecaj

Aktivizam mladih predstavlja aktivno sudjelovanje mladih ljudi u nastojanjima da promoviraju društvene promjene. On obuhvata širok spektar aktivnosti, u koje spadaju protesti, kampanje za zagovaranje, podizanje svijesti, građansko angažiranje i volontiranje. Iako se često povezuje sa javnim demonstracijama, aktivizam mladih također uključuje suptilnije oblike uključivanja, poput obrazovnih inicijativa i izgradnje vještina za građansko sudjelovanje. Definicija je vremenom evoluirala kako bi obuhvatila različite pristupe poticanju aktivnog građanstva.

Aktivizam mladih je ključan za društveni napredak. Mladi ljudi donose svježe perspektive, energiju i posvećenost u rješavanje društvenih pitanja. Njihovo sudjelovanje pomaže u oblikovanju budućeg liderstva i potiče demokratsko sudjelovanje. Kao što ističe naučnik Ron Kazimir, stanje mladih direktno utječe na društvene aspiracije i izazove, što dodatno naglašava značaj njihovog aktivizma.

Digitalno doba je transformiralo aktivizam mladih pružajući nove alate za angažman, poput društvenih mreža. Međutim, ono također predstavlja izazove poput održavanja dugoročne posvećenosti, prevladavanja digitalnog jaza i suprotstavljanja nadzoru vlade.

Uprkos ovim preprekama, mladi aktivisti nastavljaju da koriste digitalne platforme kako bi pojačali svoj glas i pokrenuli promjene.
Kao budući lideri, mladima je neophodno da prihvate aktivizam, prepoznajući njegov potencijal da se suoče sa izazovima 21. stoljeća i oblikuju bolji svet za svoje zajednice i šire.

Utjecaj društvenih mreža na oblikovanje našeg svijeta

Društvene mreže značajno oblikuju naš svijet, što je tvrdnja dobro potkrijepljena stvarnim događajima u Ujedinjenom Kraljevstvu i SAD-u – Brexit-u i izbornim pobjedama Donald-a Tramp-a. Ovi primjeri pokazuju kako su platforme društvenih mreža postale ključni alati za utjecanje na javno mnijenje i političke ishode. Cambridge Analytica je odigrala ključnu ulogu kako u referendumu o Brexit.u tako i u izborim za prvi mandat Donald-a Tramp-a, koristeći podatke sa Facebook-a kako bi ciljala neodlučne ili neangažirane glasače kroz visoko personalizirane online kampanje. Njihove strategije mobilizirale su pasivne pojedince u Brexit-u i potisnule potencijalne glasove za Hilary Clinton u SAD-u, značajno utječući na oba ishoda.

Izvor: BBC. Više informacija o ovom slučaju može se naći u ovom kratkom videu u produkciji BiBiSi-ja

U novije vrijeme, uloga društvenih mreža u oblikovanju političkih narativa bila je evidentna u angažmanu Elon Musk-a tokom najnovijih predsjedničkih izbora u SAD-u. Koristeći svoju platformu, X (ranije Twitter), Musk je pojačavao dezinformacije, uključujući lažirani video o Kamali Harris, koji je zabilježio između 120 i 130 milijuna pregleda. Iako je Musk tvrdio da je samo ponovo objavio video, nije ga jasno označio kao lažan, ostavljajući mnoge gledaoce potencijalno nesvjesnima da je u pitanju lažni video.

Ovi slučajevi naglašavaju ogromnu moć društvenih mreža u utjecanju na odluke o spornim pitanjima. Međutim, to ne znači da je društvo ušlo u Orwell-ovsku distopiju u kojoj se mišljenjima lako manipulira.

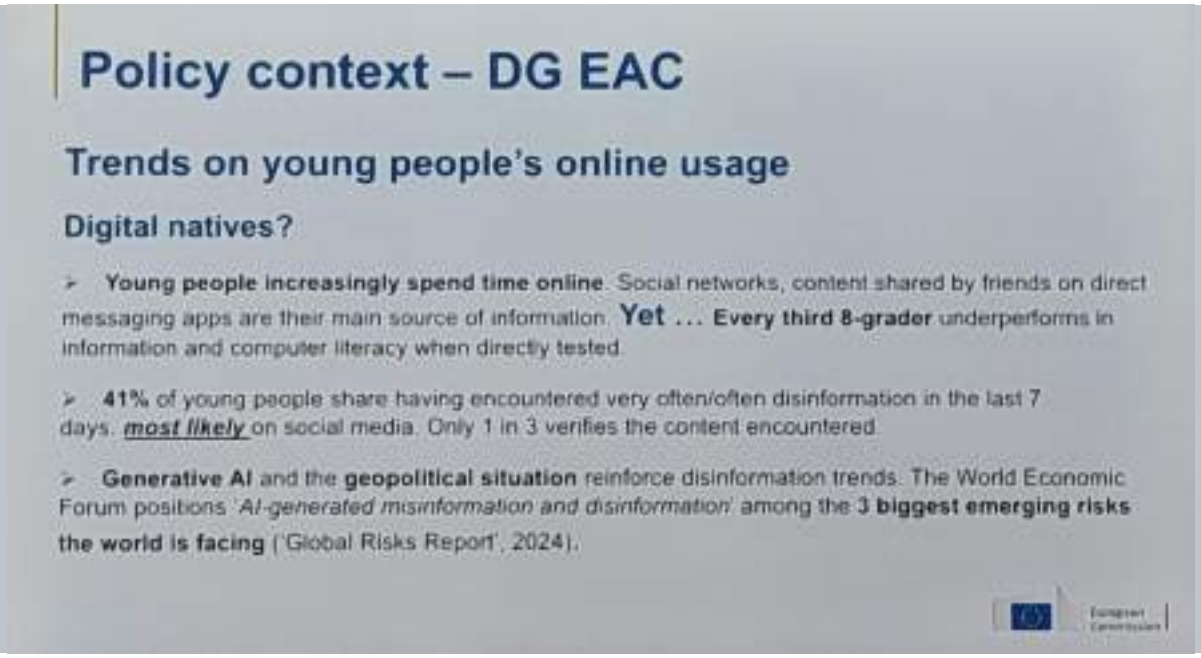
Duboko ukorjenjena uvjerenja, poput protivljenja smrtnoj kazni ili preferiranja demokratskih sistema, i dalje su otporna na vanjske utjecaje. Ipak, kada su u pitanju neodlučne ili kontroverzne teme – poput izbornih preferencija ili javno-zdravstvenih politika – društvene mreže pružaju ogromnu arenu za političku manipulaciju.

Zaključak je jasan: društvene mreže igraju značajnu ulogu u oblikovanju javnog mnijenja i političkih pejzaža, čak i u dobro uspostavljenim demokracijama. Ovo postavlja ključna pitanja o etičkoj upotrebi ovih platformi i potrebi za zaštitom javnog diskursa od neprikladne manipulacije.

Aktivizam mladih i društvene mreže

Široko prihvaćanje društvenih mreža je relativno nov fenomen, koji se javlja s platformama poput Facebook-a, YouTube-a i TikTok-a koje su se pojavile u posljednja dva desetljeća. Razumijevanje njihovih dugoročnih efekata zahtjeva vrijeme, ali neki obrasci su već vidljivi.

Izvještaj Europske komisije naglašava da mladi ljudi sada provode značajno vrijeme na internetu, oslanjajući se na društvene mreže, posebno privatne platforme za razmjenu poruka poput Instagrama i Messangera, kao svoj primarni izvor vijesti. Međutim, ***preko 40% mladih svakodnevno nailazi na lažne vijesti***, a malo njih provjerava točnost takvih informacija. Mnogima nedostaje medijska pismenost, što ih čini podložnim dezinformacijama i manipulaciji.

Ovaj trend je naveo neke da predviđaju distopijske ishode: društvo politički apatičnih, lako manipuliranih pojedinaca koje kontroliraju elite koristeći tehnologiju. Povijesne usporedbe naglašavaju kontrast sa prošlim epohama aktivizma mladih, poput pokreta za građanska prava ili antiratnih protesta 1960-ih. Kritičari tvrde da su današnji mladi više usredotočeni na sebe i manje građanski angažirani.

Drugi osporavaju ovaj stav, sugerirajući da je aktivizam mladih evoluirao. Umjesto tradicionalnog sudjelovanja, mladi ljudi se angažiraju kroz društvene mreže, volonterski rad i netradicionalne pokrete. Platforme poput Facebook-a i Twittera-a nude alate za aktivizam, ali održavanje dugoročnog angažmana ostaje izazov. Dok manjina koristi društvene mreže za poboljšanje političke svijesti, većina upada u zabavno orijentiranu ili pasivnu upotrebu, ograničavajući njihov pozitivan utjecaj.

Platforme društvenih mreža postale su ključni alati za aktivizam mladih, nudeći mogućnosti bez presedana za građansko angažiranje i političku mobilizaciju. Međutim, njihova efikasnost i dalje je predmet debate. Studije otkrivaju da mladi koriste platforme poput Facebook-a i X/Twittera-a za lakše organiziranje aktivizma, ali održavanje dugoročnog angažmana i motivacije pokazuje se izazovnim.

Facebook i X/Twitter igraju različite uloge u aktivizmu. Facebook često služi kao centar za kreiranje grupa usmjerenih na određene ciljeve. Međutim, održavanje interesa članova tokom vremena ostaje teško. X/Twitter, nasuprot tome, promovira širu interakciju sa korisnicima koji raspravljaju o različitim temama. Ova dinamika potiče trenutni angažman, ali ne rezultira uvijek opipljivim promjenama, često ograničavajući aktivizam na simboličnu ili površnu razinu.

Arapsko proljeće je istaknuti primjer kako društvene mreže mogu pokrenuti aktivizam mladih. Počevši od 2010. godine, ovaj val protesta i revolucija preoblikovao je Bliski Istok. Mladi aktivisti koristili su platforme poput Facebook-a, Twitter-a i YouTube-a za organiziranje demonstracija, podizanje svijesti i razmjenu informacija u zemljama poput Tunisa i Egipta. Ove platforme zaobišle su državnu cenzuru, omogućavajući masovnu mobilizaciju. Pokušaji vlada da blokiraju pristup internetu, poput ograničavanja web stranica u Tunisu i petodnevne blokade interneta u Egiptu, samo su ojačali odlučnost sudionika.

Uprkos ovom potencijalu, korištenje društvenih mreža ima značajna ograničenja. Istraživanje ADMe grupe iz Beča naglašava da većina mladih koristi društvene mreže prvenstveno za zabavu, a manji broj pristupa političkim sadržajima. Politički aktivni korisnici često već posjeduju razvijenu političku svijest. Nasuprot tome, većina mladih bez takvog temelja postaje žrtva algoritama koji stvaraju „filter balone“ koji ”vrte” uske, slične i često pristrane informacije.

Tipologija korisnika zasnovana na dve dimenzije:
zabavno-orijentisana upotreba i politička upotreba društvenih mreža.

Ovaj fenomen komplicira razvoj kritičkog razmišljanja među mladim korisnicima. Umjesto da potiču informirano angažiranje, društvene mreže često doprinose površnom razumijevanju i širenju dezinformacija. Samo oni koji su opremljeni vještinama za kritičku analizu i traženje različitih izvora informacija mogu iskoristiti društvene mreže kao izvor znanja. Za ostale, ove platforme mogu dovesti do intelektualne stagnacije, jačajući pojednostavljene poglede i obeshrabrujući dublju političku svijest.

Ukupni utjecaj društvenih mreža na aktivizam mladih je, prema tome, mješovit. Iako ovi alati imaju potencijal da transformiraju angažiranje, njihova efikasnost u velikoj mjeri ovisi o prethodnom znanju i vještini korisnika. Za većinu mladih ljudi, kojima nedostaje odgovarajuća „obuka“ ili iskustvo, društvene mreže stoga često služe kao prepreka, a ne kao pokretač političkog osnaživanja.

Da zaključimo, iako društvene mreže nude ogromne mogućnosti za aktivizam mladih, njihova je uloga dvosjekli mač. One mogu ili produbiti političku i informacijsku svijest za manjinu informiranih korisnika ili doprinijeti intelektualnoj izolaciji i površnosti za većinu korisnika. Korištenje njihovog punog potencijala zahtjeva ne samo pristup tehnologiji, već i kritičku medijsku pismenost i aktivno angažiranje sa različitim perspektivama.

DODATNI RESURSI

Evo nekoliko relevantnih primjera medijskog aktivizma mladih sa linkovima do konkretnih primjera kako su mladi koristili medije, posebno društvene mreže, za aktivizam:

- Arapsko proleće i društvene mreže
  pregled kako su društvene mreže korištene tokom Arapskog proljeća.

- Pokret Occupy Wall Street
  Ovaj članak iz Guardian-a objašnjava kako su mladi aktivisti koristili društvene mreže za organiziranje i širenje pokreta Occupy.

- Black Lives Matter
  Članak iz Pew Research Center raspravlja o tome kako su mladi aktivisti koristili društvene mreže za jačanje pokreta Black Lives Matter.

- Aktivizam za klimatske promjene
  Istražuje kako su mladi aktivisti poput Greta-a Thunberg koristili društvene mreže za podizanje svijesti o klimatskim promjenama.

- #MeToo pokret
  Ispituje ulogu društvenih mreža u širenju pokreta #MeToo, koji su u velikoj mjeri pokrenuli mladi aktivisti.

Lekcija 10

Šta je kritičko razmišljanje?

Kritičko razmišljanje je suštinska vještina za medijsku pismenost – i prepoznavanje istine općenito – koja uključuje sposobnost analize informacija, vrednovanja dokaza i donošenja promišljenih zaključaka. Stoga je ono ključno u tehnokratskom društvu kao što je naše, gdje postoji mnogo informacija i teško je znati koje su lažne, a koje istinite; također je to osnovna vještina u demokratskom društvu, koje bi trebalo težiti pružanju uravnoteženih argumenata svojim članovima i omogućiti im da donose informirane odluke – primjenjujući pri tome rasuđivanje, izbore, odluke i zaključke. To je misaoni proces koji zahtjeva aktivno angažiranje na idejama, omogućavajući pojedincima da jasno i racionalno razmišljaju o tome u što vjerovati ili što činiti. Ovaj tekst istražuje porijeklo kritičkog razmišljanja, značajne ličnosti koje su doprinijele njegovom razvoju, praktičnu primjenu i njegovu ključnu ulogu u društvu.

Korjeni kritičkog razmišljanja: Sokrat, primalja (babica) kritičkog razmišljanja

Korijeni kritičkog razmišljanja mogu se pratiti od antičkih civilizacija, posebno u Staroj Grčkoj. Stari Grci živjeli su u odvojenim gradovima-državama zvanim polis, a možemo reći da je kritičko razmišljanje rođeno u jednom od njih, u antičkoj Ateni, od 6. do 4. stoljeća prije nove ere. Filozofi poput ***Sokrata***, ***Platona*** i ***Aristotela*** postavili su temelje za sistematsko istraživanje i racionalno razmišljanje. Sokrat – učitelj Platona, koji je zauzvrat podučavao Aristotela – mogao bi biti nazvan ocem kritičkog razmišljanja.
Naime, prije Sokrata, stari Grci su tražili istinu o svijetu od svojih pjesnika ili proroka, poput Homera, uglavnom vjerujući da su oni ti koji drže ključeve znanja i da su inspirirani božanstvom. Sokrat je, međutim, tvrdio da istina nije poetska, simbolična ili apstraktna, već da se može doći do nje kroz racionalni razgovor i kroz dijalog koji uključuje pitanja i odgovore, postupno sužavajući temu do njenog najbitnijeg pojma – istine.

Drugim riječima, Sokrat je tvrdio da on ne zna istinu unaprijed, već da je razvio model racionalnog razmišljanja, koji je nazvao „metoda primaljstva“, vjerojatno zato što je bio sin primalje odnosno babice. Vjerovao je da istina već postoji u nečijem umu i da je samo potrebno izvući je od tamo i pomoći joj da se rodi. Ovo je poznato kao ***Sokratova metoda*** – oblik kooperativnog argumentativnog dijaloga koji stimulira kritičko razmišljanje postavljanjem pitanja i davanjem odgovora kako bi se potaknulo dublje razmišljanje i uvid.

Ova metoda naglašava važnost preispitivanja pretpostavki i traženja jasnog pojma i definicije-određenja.

Iako Sokrat sam nije ništa zapisivao, o njegovim učenjima saznajemo preko njegovog učenika Platona, budući da je Sokrat glavni lik u nekoliko njegovih dijaloga. U jednom od njih, pod nazivom ***Teetet*** (4. stoljeće prije nove ere, besplatna knjiga), Sokrat opisuje svoju metodu primaljstva na sljedeći način:

Mramorna glava Sokrata *iz Louvre-a (1vo stoljeće nove ere.)*

„Pa, moja vještina primaljstva je u većini aspekata slična babicama; ali se razlikuje po tome što ja pomažem muškarcima, a ne ženama, i brinem o njihovim dušama kada su u porođaju, a ne o njihovim tijelima. Trijumf moje vještine je u temeljnom ispitivanju da li je misao koju um mladića rađa lažna i beživotna ili plodna i istinita. I opet, ja nalikujem primaljama po tome što sam nerodan u mudrosti, i prigovor koji mi se često upućuje – da ja postavljam pitanja drugima, a nemam dovoljno razuma da sam donosim zaključke o bilo kojoj temi – sasvim je opravdan. Razlog je u tome što me bog prisiljava da budem primalja, ali mi nije dozvolio da rađam. Ja, dakle, lično nisam naročito mudar, niti imam nešto što bih mogao pokazati kao izum ili rođenje vlastite duše. Ali od onih koji razgovaraju sa mnom, neki isprva izgledaju potpuno glupi; a svi, kako naše poznanstvo sazrije, ako im bog bude milostiv, postižu zadivljujući napredak – i to kako po mišljenju drugih, tako i po njihovom vlastitom. Sasvim je jasno da oni nikada nisu ništa naučili od mene; mnoga lijepa otkrića koja rađaju potiču od njih samih. Ali meni i bogu duguju svoj porođaj.“ (Theaetetus 150b-150d, str. 244)

Tokom ***Renesanse***, naglasak na humanizmu potaknuo je dalji razvoj kritičkog razmišljanja. Mislioci poput Descartes-a i Locke-a uveli su ideje skepticizma i empirizma, ohrabrujući pojedince da preispituju prihvaćene istine i traže znanje kroz promatranje i razum.

U periodu ***Prosvjetiteljstva***, pojavili su se racionalizam i naučno istraživanje, što je dodatno promoviralo kritičko razmišljanje kao temelj znanja.

U 20. stoljeću, **John Dewey** zagovarao je iskustveno obrazovanje i refleksivno razmišljanje, ističući važnost kritičkog razmišljanja u rješavanju problema i donošenju odluka. Dewey je tvrdio da je kritičko razmišljanje ključno za efikasno građanstvo i osobni razvoj.

Danas, ličnosti poput **Eduard-a de Bona** doprinijele su razumijevanju kreativnog i lateralnog mišljenja, naglašavajući neophodnost razmišljanja izvan tradicionalne logike za rješavanje složenih problema. Osim toga, mislioci poput **Daniel-a Kahnema** i **Richard-a Thaler-a** istraživali su kognitivne pristranosti (cognitive bias) i procese donošenja odluka, razjašnjavajući psihološke aspekte kritičkog razmišljanja.

Praktična prijmena kritičkog razmišljanja

Kritičko razmišljanje primjenjivo je u različitim kontekstima, uključujući obrazovanje, biznis, zdravstvo i svakodnevni život. U obrazovanju, vještine kritičkog razmišljanja omogućavaju učenicima da analiziraju tekstove, procjenjuju argumente i razvijaju svoje perspektive o složenim pitanjima. Na primjer, učenici mogu kritizirati povijesni događaj ispitivanjem više stavova, razmatranjem dokaza i formuliranjem osobnih zaključaka.

U svijetu biznisa, kritičko razmišljanje ključno je za strateško planiranje i rješavanje problema. Lideri koriste kritičko razmišljanje kako bi procijenili tržišne trendove, analizirali rizike i donosili odluke koje pokreću uspjeh organizacije. Na primjer, kompanija koja se suočava sa padom prodaje može koristiti kritičko razmišljanje kako bi analizirala povratne informacije kupaca, identificirala osnovne probleme i razvila efikasne marketinške strategije.

U zdravstvu, kritičko razmišljanje od vitalnog je značaja za postavljanje dijagnoze i planiranje liječenja. Medicinski stručnjaci moraju procijeniti simptome, razmotriti različita moguće stanja i odrediti najbolji tok djelovanja. Na primjer, liječnik može analizirati pacijentovu medicinsku povijest, provesti pretrage i procijeniti prednosti i rizike različitih tretmana prije nego što da preporuku.

Politička uloga kritičkog razmišljanja u društvu

Kritičko razmišljanje igra ključnu ulogu u poticanju informiranih i angažiranih građana. U demokratskom društvu, ključno je da pojedinci kritički procjenjuju informacije, posebno u dobu dezinformacija i brzog tehnološkog napretka. Kritičko razmišljanje omogućava građanima da prepoznaju pouzdane izvore, analiziraju političke argumente i donose informirane odluke tokom izbora.

Štoviše, kritičko razmišljanje doprinosi društvenom napretku potičući dijalog i razumijevanje. Ono stvara okruženje u kome su različite perspektive cijenjene, omogućavajući suradnju u rješavanju problema. Na primjer, organizacije u zajednici često se oslanjaju na kritičko razmišljanje kako bi riješile društvene probleme, uključivanjem zainteresiranih strane u rasprave koje vode do efikasnih rješenja.

Igre i aktivnosti za razvoj kritičkog razmišljanja

- **Chess.com**

  Besplatna online platforma za igranje šaha koja unapređuje strateško razmišljanje, predviđanje i planiranje. Chess.com je web stranica posvećen šahu i milijunima šahista širom sveta koji vole ovu igru. To je mjesto gdje možete pokazati tko ste, podijeliti svoja mišljenja, unaprijediti svoju igru i uživati u svim aspektima šaha!

- **The Talos Principle**

  Nije besplatna, ali je vrijedna spomena filozofska igra u prvom licu sa zagonetkama, smještena u kontradiktorni svet antičkih ruševina i napredne tehnologije. Dan vam je zadatak od strane tvorca da rješavate seriju sve složenijih zagonetki, i morate odlučiti da li imati vere ili postavljati teška pitanja: Tko ste? Koja je vaša svrha? I što ćete uraditi po tom pitanju?

- **Spent**

  Ovo je online igra o siromaštvu i beskućništvu. Razvila ju je marketinška agencija McKinney za svog pro bono klijenta Urban Ministries of Durham, neprofitnu organizaciju u Durham-u, North Carolina, koja pruža usluge siromašnima. Spent se zasniva na konceptu budžetiranja i različitih izazova sa kojima se suočavamo u svakodnevnom životu. Dok igrate, suočit ćete se sa više teških scenarija i morati ćete donositi ključne odluke koje će direktno utjecati na vaš prihod (u igri).

- **Numberdyslexia.com**

  Nudi lijepu kolekciju online igara za poboljšanje vještina kritičkog razmišljanja, uključujući klasične poput Sudoku-a, Tangram-a itd.

- **Brainstorm**

  Kritičko razmišljanje se svodi na donošenje odluka na osnovu analitičkog promatranja, a ova igra omogućava pojedincima da razmišljaju i pronalaze odgovore na izazovna pitanja. Maksimalno četiri igrača mogu se pridružiti i takmičiti u izvršavanju malih zadataka i ciljeva prije svih ostalih. Igrači će morati da guraju svoje mozgove do granica, što znači da će ova igra stimulirati njihov mozak i omogućiti im vježbanje kritičkog razmišljanja.

Zaključak

Za kraj, kritičko razmišljanje je ključna vještina sa dubokim povijesnim korijenima i značajnim implikacijama za osobni razvoj i društveni napredak. Razumijevanjem njegovog porijekla, prepoznavanjem utjecajnih mislilaca i primjenom u različitim kontekstima, pojedinci mogu unaprijediti svoju sposobnost kritičkog razmišljanja i značajno doprinijeti svojim zajednicama. Uključivanje u vježbe dizajnirane za poticanje kritičkog razmišljanja dodatno će osnažiti učenike i građane da se snađu u složenostima modernog života.

DODATNI RESURSI

- 16 Best Free Online Critical Thinking Courses
  16 najboljih besplatnih online tečaja o kritičkom razmišljanju sa raznih sveučilišta širom sveta
- Thinking, Fast and Slow
  Mišljenje, brzo i sporo, Daniel Kahneman
- Argument Wars *(iCivics)*
  (iCivics): igra koja angažira igrače u izradi argumenata za stvarne slučajeve Vrhovnog suda.
- Top 10 Online Resources to Improve Your Critical Thinking Skills!
  Top 10 online resursa za poboljšavanje vještina kritičkog razmišljanja!

Lekcija 11

Vještine i alati za razvoj kritičkog razmišljanja

Kritičko razmišljanje je temeljna vještina neophodna za uspjeh u akademskim i profesionalnim aktivnostima. Ovo poglavlje istražuje različite alate i tehnike koji mogu značajno unaprijediti vaše sposobnosti kritičkog razmišljanja, zajedno sa praktičnim vježbama i povijesnim primjerima koji ilustriraju njihovu primjenu.

Razumijevanje kritičkog razmišljanja

Kritičko razmišljanje podrazumijeva objektivnu analizu i evaluaciju informacija kako bi se formirao ispravan sud. Ono obuhvaća vještine poput:

1. **Analize**
2. **Tumačenja**
3. **Zaključivanja**
4. **Objašnjenja**
5. **Samo-regulacije**
6. **Otvorenog uma**

Razvijanje ovih vještina omogućava vam da donosite informiranije odluke, rješavate složene probleme i sudjelujete u smislenim diskusijama u različitim disciplinama.

Alati za unaprijeđenje kritičkog razmišljanja

- **Sokratova metoda**

  Nazvana po antičkom grčkom filozofu Sokratu, ova metoda podrazumijeva preispitivanje ključnih pretpostavki putem postavljanja prodornih pitanja kako bi se stimuliralo kritičko razmišljanje i rasvijetlile ideje. Ona potiče dublje istraživanje pretpostavki i uvjerenja.

  Povijesni primjer: *Sokrat je koristio ovu metodu u antičkoj Ateni kako bi izazivao uvjerenja svojih učenika i poticao ih da preispituju ustaljene norme, što je dokumentirano u Platonovim dijalozima.*

- **Mapiranje uma (Mind Mapping)**

  Mapiranje uma je vizualni alat koji pomaže u organizaciji i strukturiranju misli, otkrivajući veze između ideja i koncepata.

  Link: Za interaktivno mapiranje uma, posjetite MindMeister

- **SWOT analiza**

  SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analiza je tehnika strateškog planiranja koja se koristi za evaluaciju situacije ili prijedloga iz više uglova..

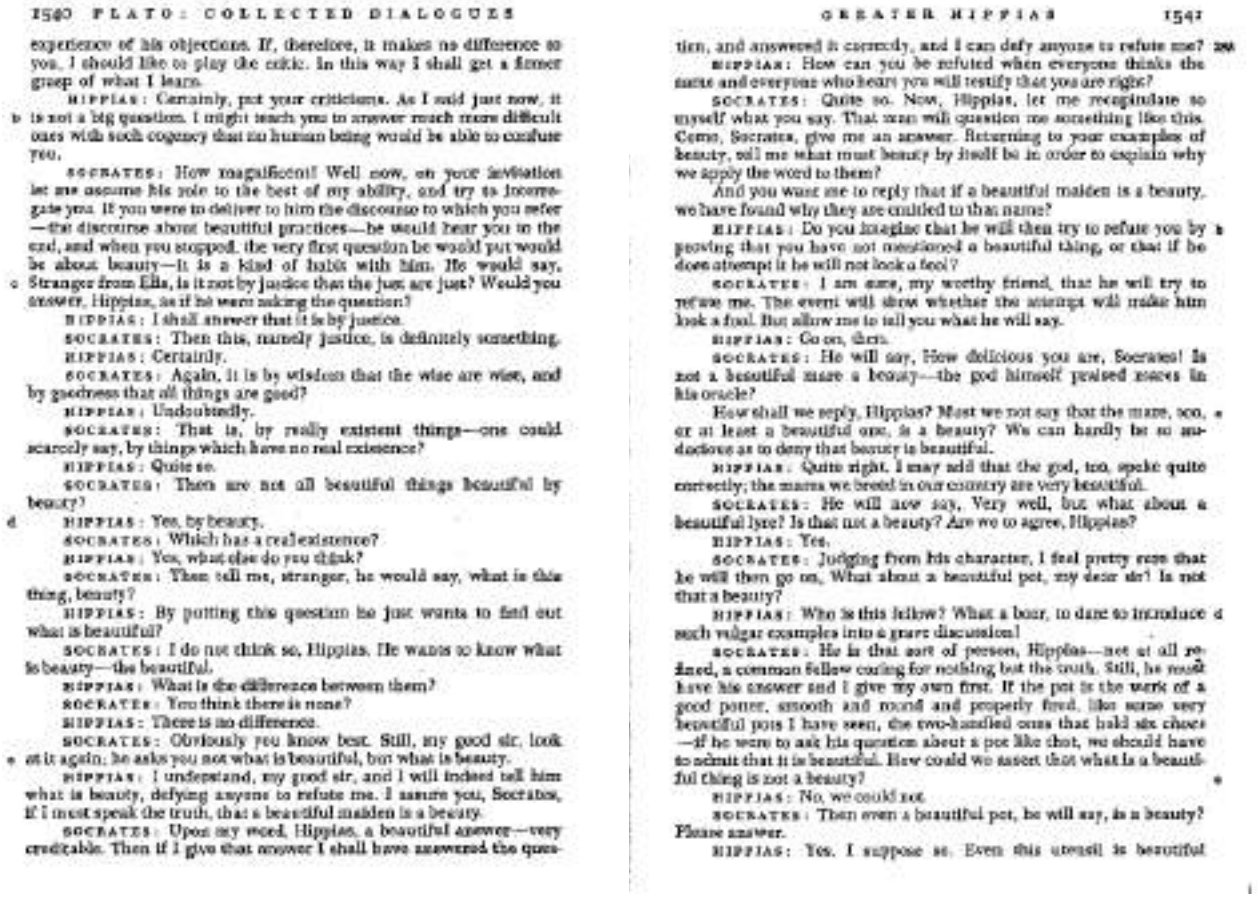
  Povijesni primjer: *NASA je koristila SWOT analizu 1960-ih kako bi procijenila izvodljivost Apolo programa za slijetanje na Mjesec, što im je pomoglo da identificiraju potencijalne izazove i mogućnosti.*

- **Tehnika pet "zašto"**
- Ova iterativna tehnika postavljanja pitanja pomaže u identifikaciji osnovnog uzroka problema ponavljanjem pitanja "Zašto?"

  Povijesni primjer *:* *Sakichi Toyoda*, osnivač Toyota Industries, razvio je ovu tehniku 1930-ih kako bi unaprijedio proizvodne procese.

- **Mapiranje argumenata**
- Mapiranje argumenata je vizualna reprezentacija strukture argumenta, koja pokazuje odnose između tvrdnji, dokaza i protuargumenata.

  Link: Istražite mapiranje argumenata sa *Rationale*

1540 PLATO: COLLECTED DIALOGUES

experience of his objections. If, therefore, it makes no difference to you, I should like to play the critic. In this way I shall get a firmer grasp of what I learn.

HIPPIAS: Certainly, put your criticisms. As I said just now, it is not a big question. I might teach you to answer much more difficult ones with such cogency that no human being would be able to confute you.

SOCRATES: How magnificent! Well now, on your invitation let me assume his role to the best of my ability, and try to interrogate you. If you were to deliver to him the discourse to which you refer—the discourse about beautiful practices—he would hear you to the end, and when you stopped, the very first question he would put would be about beauty—it is a kind of habit with him. He would say, Stranger from Elis, is it not by justice that the just are just? Would you answer, Hippias, as if he were asking the question?

HIPPIAS: I shall answer that it is by justice.

SOCRATES: Then this, namely justice, is definitely something.

HIPPIAS: Certainly.

SOCRATES: Again, it is by wisdom that the wise are wise, and by goodness that all things are good?

HIPPIAS: Undoubtedly.

SOCRATES: That is, by really existent things—one could scarcely say, by things which have no real existence?

HIPPIAS: Quite so.

SOCRATES: Then are not all beautiful things beautiful by beauty?

HIPPIAS: Yes, by beauty.

SOCRATES: Which has a real existence?

HIPPIAS: Yes, what else do you think?

SOCRATES: Then tell me, stranger, he would say, what is this thing, beauty?

HIPPIAS: By putting this question he just wants to find out what is beautiful?

SOCRATES: I do not think so, Hippias. He wants to know what is beauty—the beautiful.

HIPPIAS: What is the difference between them?

SOCRATES: You think there is none?

HIPPIAS: There is no difference.

SOCRATES: Obviously you know best. Still, my good sir, look at it again; he asks you not what is beautiful, but what is beauty.

HIPPIAS: I understand, my good sir, and I will indeed tell him what is beauty, defying anyone to refute me. I assure you, Socrates, if I must speak the truth, that a beautiful maiden is a beauty.

SOCRATES: Upon my word, Hippias, a beautiful answer—very creditable. Then if I give that answer I shall have answered the ques-

GREATER HIPPIAS 1541

tion, and answered it correctly, and I can defy anyone to refute me?

HIPPIAS: How can you be refuted when everyone thinks the same and everyone who hears you will testify that you are right?

SOCRATES: Quite so. Now, Hippias, let me recapitulate to myself what you say. That man will question me something like this. Come, Socrates, give me an answer. Returning to your examples of beauty, tell me what must beauty by itself be in order to explain why we apply the word to them?

And you want me to reply that if a beautiful maiden is a beauty, we have found why they are entitled to that name?

HIPPIAS: Do you imagine that he will then try to refute you by proving that you have not mentioned a beautiful thing, or that if he does attempt it he will not look a fool?

SOCRATES: I am sure, my worthy friend, that he will try to refute me. The event will show whether the attempt will make him look a fool. But allow me to tell you what he will say.

HIPPIAS: Go on, then.

SOCRATES: He will say, How delicious you are, Socrates! Is not a beautiful mare a beauty—the god himself praised mares in his oracle?

How shall we reply, Hippias? Must we not say that the mare, too, or at least a beautiful one, is a beauty? We can hardly be so audacious as to deny that beauty is beautiful.

HIPPIAS: Quite right. I may add that the god, too, spoke quite correctly; the mares we breed in our country are very beautiful.

SOCRATES: He will now say, Very well, but what about a beautiful lyre? Is that not a beauty? Are we to agree, Hippias?

HIPPIAS: Yes.

SOCRATES: Judging from his character, I feel pretty sure that he will then go on, What about a beautiful pot, my dear sir? Is not that a beauty?

HIPPIAS: Who is this fellow? What a boor, to dare to introduce such vulgar examples into a grave discussion!

SOCRATES: He is that sort of person, Hippias—not at all refined, a common fellow caring for nothing but the truth. Still, he must have his answer and I give my own first. If the pot is the work of a good potter, smooth and round and properly fired, like some very beautiful pots I have seen, the two-handled ones that hold six choes—if he were to ask his question about a pot like that, we should have to admit that it is beautiful. How could we assert that what is a beautiful thing is not a beauty?

HIPPIAS: No, we could not.

SOCRATES: Then even a beautiful pot, he will say, is a beauty? Please answer.

HIPPIAS: Yes. I suppose so. Even this utensil is beautiful

Odlomak iz Platonove knjige O ljepoti (4. st. p. n.e., audio knjiga) koji ilustrira Sokratov model pitanja i odgovora

Primjena alata za kritičko razmišljanje

Da biste efikasno koristili ove alate, razmotrite sljedeće korake:

1. **Identificirajte problem ili pitanje**
2. **Prikupite relevantne informacije iz pouzdanih izvora**
3. **Primijenite odgovarajuće alate za kritičko razmišljanje**
4. **Analizirajte i procijenite informacije**
5. **Izvedite zaključke i donesite odluke**
6. **Razmotrite proces i ishode**

Povijesni primjeri kritičkog razmišljanja

- **Znanstvena revolucija**

  U 16. i 17. stoljeću, znanstvenici poput Galileo Galilei-a i Isaac Newton-a osporavali su dugo prihvaćena uvjerenja o prirodnom svijetu kroz promatranje, eksperimentiranje i logičko razmišljanje.

- **Prosvjetiteljstvo**

  Filozofi poput John Locke-a i Voltaire-a promovirali su racionalno razmišljanje i skepticizam prema tradicionalnim autoritetima u 18. stoljeću, utječući na političke i društvene reforme.

- **Manhattan Projekt**

  Tokom drugog svjetskog rata, znanstvenici i inženjeri primijenili su kritičko razmišljanje kako bi riješili složene probleme u razvoju atomske bombe, demonstrirajući moć kolektivnog rješavanja problema.

Vježbe za jačanje vještina kritičkog razmišljanja

- **Analiza medija**

  Odaberite novinski članak i identificirajte potencijalne pristranosti, procijenite pouzdanost izvora i razlikujte činjenice od stavova.

- **Rješavanje logičkih zagonetki**

  Redovno se bavite logičkim zagonetkama i mozgalicama kako biste unaprijedili analitičke i problemske vještine.

- **Debatni klub**

  Pridružite se postojećem ili osnujte debatni klub kako biste vježbali artikuliranje argumenata, razmatranje više perspektiva i odgovaranje na protuargumente.

- **Interdisciplinarni studiji**

  Istražite veze između različitih akademskih disciplina kako biste proširili svoju perspektivu i unaprijedili sposobnost kritičkog razmišljanja u različitim domenama.

- **Reflektivno vođenje dnevnika**

  Vodite dnevnik kako biste razmišljali o svojim misaonim procesima, donošenju odluka i osobnim pristranostima. Ova praksa potiče samosvijest i meta-kogniciju.

ZAKLJUČAK

Razvijanje vještina kritičkog razmišljanja trajan je proces koji zahtjeva vježbu i posvećenost. Uključivanjem ovih alata i vježbi u svoj akademski i osobni život, možete unaprijediti svoju sposobnost analize informacija, rješavanja problema i donošenja informiranih odluka. Zapamtite da se kritičko razmišljanje ne iscrpljuje naprosto u pronalaženju pravih odgovora, već se ono ogleda i u postavljanju pravih pitanja i pristupanju izazovima otvorenog i analitičkog uma.
Kako nastavljate da usavršavate svoje vještine kritičkog razmišljanja, primijetit ćete da postaju neprocjenjive u snalaženju u složenostima akademskih studija, profesionalnih nastojanja i svakodnevnog života.

DODATNI RESURSI

Evo anotirane bibliografije sa 5 glavnih referenci koje nude mješavinu teorijskih osnova, praktičnih primjena i obrazovnih resursa vezanih za vještine i alate kritičkog razmišljanja. One pružaju dobru polaznu točku za svakoga tko želi produbiti svoje razumijevanje kritičkog razmišljanja ili uključi ove vještine u svoj akademski ili profesionalni život.

- *Facione, P. A. (2020).* Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment

  Ovaj temeljni rad pruža sveobuhvatan pregled kritičkog razmišljanja, njegovih osnovnih vještina i značaja u obrazovanju i svakodnevnom životu. Facione, vodeći stručnjak u ovom području, istražuje kognitivne vještine i dispozicije koje čine kritičko razmišljanje, čineći ovaj rad ključnim resursom za razumijevanje osnova ove sposobnosti.

- *Paul, R., & Elder, L. (2019).* The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Rowman & Littlefield

  Ovaj sažeti vodič nudi praktičan pristup razumijevanju i primijeni koncepata kritičkog razmišljanja. Paul i Elder predstavljaju okvir za kritičko razmišljanje koji uključuje elemente mišljenja, intelektualne standarde i intelektualne osobine. Vodič pruža različite alate i tehnike za poboljšanje vještina kritičkog razmišljanja, čineći ga korisnim i za studente i za nastavnike.

- *Dwyer, C. P., Hogan, M. J., & Stewart, I. (2014).* An integrated critical thinking framework for the 21st century. Thinking Skills and Creativity, *12, 43-52.*

  Ovaj akademski članak predlaže integrirani okvir za kritičko razmišljanje, sintetizirajući različite teorijske pristupe. Autori raspravljaju o kognitivnim i meta-kognitivnim procesima uključenim u kritičko razmišljanje i predlažu strategije za razvijanje ovih vještina. Ovaj rad je posebno koristan za one koji su zainteresirani za teorijske osnove kritičkog razmišljanja.

- Foundation for Critical Thinking. *(n.d.). The Critical Thinking Community.*

  Ova web stranica, koju održava Fondacija za kritičko razmišljanje, predstavlja sveobuhvatan resurs za alate, tehnike i obrazovne materijale o kritičkom mišljenju. Nudi članke, video zapise i online tečajeve o različitim aspektima kritičkog razmišljanja. Stranica je vrijedna kako za pojedince koji žele unaprijediti svoje vještine, tako i za nastavnike koji žele uključiti kritičko razmišljanje u svoj nastavni plan.

- *Butterworth, J., & Thwaites, G. (2013).* Thinking Skills: Critical Thinking and Problem Solving. *Cambridge University prijess.*

  Ovaj udžbenik pruža strukturiran pristup razvijanju vještina kritičkog razmišljanja i rješavanja problema. Pokriva širok spektar tema, i obuhvaća analizu argumenata, procjenu dokaza i donošenje odluka. Knjiga uključuje brojne vježbe i primjere iz stvarnog sveta, što je čini izvrsnim resursom za praktičnu primjenu alata za kritičko razmišljanje.

Lekcija 12

Logičke pogreške: kako izbjeći pogrešno zaključivanje

Logičke pogreške su greške u zaključivanju koje potkopavaju točnost argumenata, čineći ih često naizgled uvjerljivima iako im zapravo nedostaje logička osnova. One često djeluju uvjerljivo jer svoju privlačnost baziraju na osjećajima, društvenim predrasudama ili pogrešnoj logici.

Razumijevanje zabluda ključna je komponenta kritičkog razmišljanja, jer oprema pojedince sposobnošću da procjenjuju argumente i razlikuju ispravno razmišljanje od pogrešne logike. Identificiranjem uobičajenih zabluda poput "ad hominem" napada ili čovjeka od slame (Straw Man), polaznici mogu naučiti kako prepoznati lažnu uvjerljivost i izbjeći da budu zavarani pogrešnim tvrdnjama. Podučavanje logičkih pogrešaka potiče intelektualnu disciplinu, pomaže nam da preispitujemo pretpostavke, tražimo dokaze i razmišljamo samostalno. Štoviše, ono poboljšava naše komunikacijske vještine, omogućavajući nam da jasno predstavimo svoje ideje i efikasno ih branimo od kritika.

U eri u kojoj dominiraju dezinformacije i polarizirane debate, prepoznavanje zabluda omogućava nam da se promišljeno angažiramo oko složenih pitanja i donosimo informirane odluke. Ova vještina nije samo ključna za akademski uspjeh, nego je i neophodna za aktivno sudjelovanje u građanskom životu. Podučavanje logičkih pogrešaka pomaže u njegovanju generacije pronicljivih, refleksivnih i odgovornih mislilaca.

Uobičajene logičke pogreške

- **Čovek od slame (Straw Man Fallacy)**

  Pogrešno predstavljanje nečijeg argumenta kako bi ga bilo lakše napasti.

  Primjer: „Ti si protiv istraživanja svemira? Dakle, ti si za ignoriranje znanstvenog napretka?"

- **Ad Hominem**

  Napadanje osobe umjesto argumenta.

  Primjer: „Ne možeš vjerovati njihovom mišljenju o klimatskim promjenama – nisu ni fakultet završili!"

- **Negativan niz (Slippery Slope)**

  Pretpostavljanje da će jedan korak nužno dovesti do negativnog niza događaja.

  Primjer: „Ako dopustimo jedno kasno predavanje zadatka, ubrzo nitko neće poštovati rokove."

- **Pozivanje na autoritet (Appeal to Authority)**

  Pretpostavljanje da je nešto točno jer to kaže autoritet.

  Primjer: „Ovaj proizvod mora biti odličan – sportaš ga preporučuje!“

- **Lažna dilema *(Either/Or Fallacy)***

  Pretpostavljanje samo dvije opcije kada postoji više, namećući pojednostavljen izbor.

  Primjer: „Ili si sa nama, ili si protiv nas.“

- **Zabluda popularnosti (Bandwagon Fallacy)**

  Pretpostavljanje da je nešto točno ili dobro jer je popularno ili široko prihvaćeno.

  Primjer: „Svi kupuju ovaj proizvod, mora da je najbolji.“

- **Crvena haringa (Red Herring)**

  Uvođenje nebitne teme kako bi se skrenula pažnja sa originalnog problema.

  Primjer: „Zašto brinuti o klimatskim promjenama kada ima ljudi koji nemaju dovoljno hrane?“

- **Nirvana zabluda (Nirvana Fallacy)**

  Odbijanje rješenja jer nije savršeno, ignorirajući da može biti efikasno.

  Primjer: „Zašto se truditi sa obnovljivom energijom? Ne može odmah potpuno zamijeniti fosilna goriva.“

- **Pozivanje na novitet (Appeal to Novelty)**

  Tvrdnja da je nešto bolje samo zato što je novo ili inovativno.

  Primjer: „Ovaj novi plan ishrane mora biti bolji – tek je razvijen ove godine!“

- **Post Hoc Ergo Propter Hoc *(Lažni uzrok)***

  Pretpostavljanje da je jedan događaj uzrokovao drugi samo zato što ga je pratio.

  Primjer: „Počeo sam nositi ovu narukvicu, i sada su mi ocjene bolje – mora da donosi sreću!“

- **Zabluda srednjeg puta (Middle Ground Fallacy)**

  Pretpostavljanje da kompromis između dvije pozicije mora biti točan, bez obzira na dokaze.

  Primjer: „Neki kažu da je Zemlja ravna, drugi da je okrugla – istina mora biti negdje između.“

- **Pozivanje na tradiciju (Appeal to Tradition)**

  Tvrdnja da je nešto bolje ili točno jer se tako uvijek radilo.

  Primjer: „Oduvijek smo održavali ovaj događaj vani; ne možemo to promjeniti sada.“

- **Ishitrena generalizacija (Hasty Generalization)**
  Donošenje zaključka na osnovu nedovoljnih ili nereprezentativnih dokaza.
  Primjer: „Upoznao sam dvije nepristojne turistkinje iz te zemlje – svi tamo moraju biti nepristojni.“
- **Kružno razmišljanje (Circular Reasoning)**
  Korištenje zaključka kao premise, pretpostavljajući ono što pokušavate dokazati.
  Primjer: „Ja sam pouzdan jer uvijek govorim istinu, možeš mi vjerovati na riječ.“
- **Pozivanje na osjećaje (Appeal to Emotion)**
  Uvjeravanje pomoću korištenja emocionalnih poruka umjesto logike.
  Primjer: „Razmislite o svoj gladnoj djeci – zar ne želite donirati već danas?“
- **Postavljanje pitanja (Begging the Question)**
  Pretpostavljanje istinitosti zaključka unutar argumenta.
  Primjer: „Zakon je dobar jer je zakon.“
- **Tu Quoque *(Ti također)***
  Odbacivanje kritike ukazivanjem na licemjerje kritičara.
  Primjer: „Kažeš da ne trebam pisati poruke dok vozim, ali vidio sam te da to isto radiš prošli tjedan!“
- **Dvosmislenost (Equivocation)**
  Korištenje dvosmislenog jezika za obmanu ili pogrešno predstavljanje.
  Primjer: „Znak kaže 'Sretan put', dakle sigurno ćemo imati sreće na ovom putovanju!“
- **Pozivanje na neznanje (Appeal to Ignorance)**
  Tvrdnja da je nešto točno ili netočno jer nije dokazano suprotno.
  Primjer: „Niko nije dokazao da vanzemaljci ne postoje, dakle sigurno postoje.“
- **Zabluda cjeline (Composition Fallacy)**
  Pretpostavljanje da ono što vrijedi za dijelove mora vrijediti i za cjelinu.
  Primjer: „Svaki igrač u timu je odličan, dakle tim mora biti nepobjediv.“

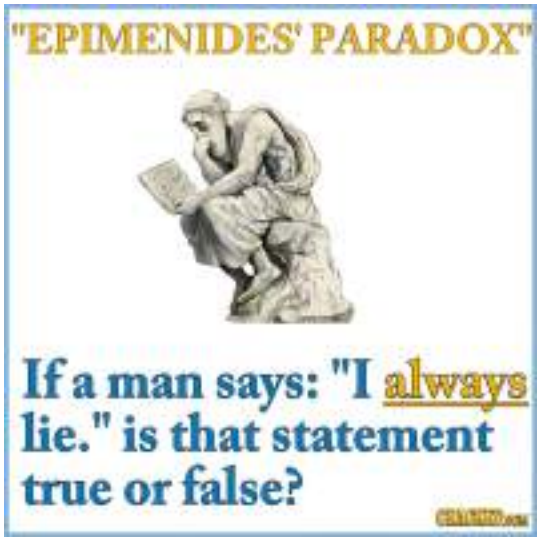
Sofizmi i paradoksi

Sofizmi i paradoksi su, u suštini, logičke ili intelektualne zagonetke i kontradikcije koje su kroz povijest zbunjivale filozofe, logičare i znanstvenike. To su problemi koji stvaraju konfuziju i predstavljaju izazov konvencionalnom razmišljanju.

Termin **paradoks** potiče iz grčkog, kombinirajući *para* (suprotno) i *doxa* (mišljenje ili uvjerenje). To je tvrdnja ili grupa tvrdnji koje dovode do proturječnosti, ili koje prkose intuiciji. Paradoks daje snažan poticaj za razmišljanje. On otkriva slabosti ljudskih sposobnosti prosuđivanja, ali i ograničenja intelektualnih instrumenata rasuđivanja. Često su paradoksi na temelju jednostavnih koncepata doveli do velikog intelektualnog napretka. Ponekad je to bilo pitanje otkrivanja novih matematičkih pravila ili otkrivanja novih fizičkih zakona kako bi se prihvatili zaključci koji su u početku bili „očigledno neprihvatljivi".

Reč **sofizam** je također grčkog porijekla, u njenom korijenu je reč *sophia* ili mudrost, ali sofizam kao pojam ima negativno značenje. Sofizam znači zavodljiv, prevrtljiv, lažan argument čija je svrha da se neko pravi jako pametan ili da nekoga prevari. Sofizme su starim Grcima izmišljali sofisti, čije ime također potiče od *sophia*. Iako su sofisti mogli biti shvaćeni kao „mudraci", njihova reputacija za lukavost i manipulaciju dala je terminu manje laskavo značenje – slično „intelektualnim prevarantima". Ovi pojedinci bili su intelektualni „mađioničari", koji su koristili retoričke trikove i iluzije kako bi impresionirali ili obmanuli, slično izvlačenju zeca iz šešira u debatama.

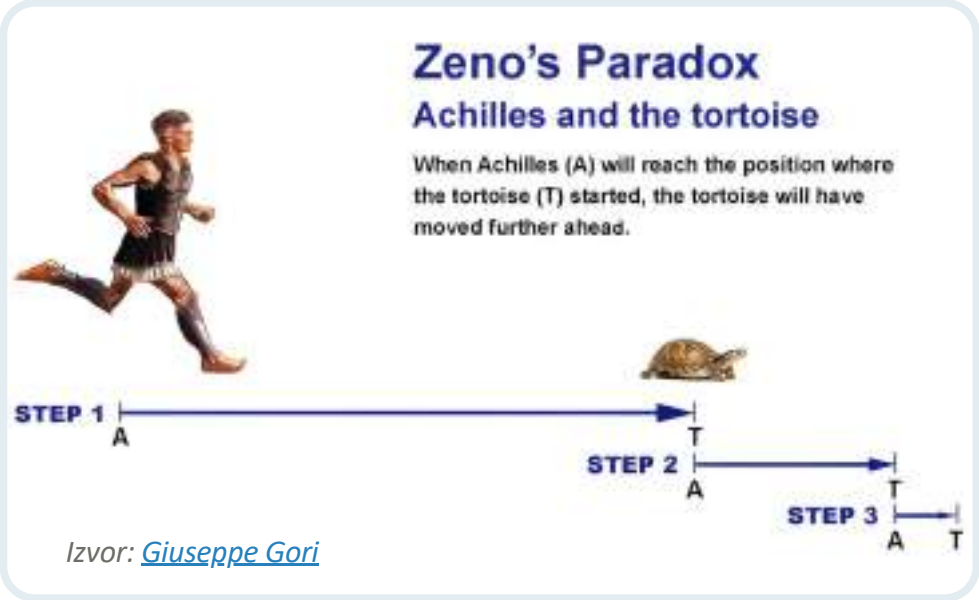
Ukratko, dok paradoksi izazivaju intelekt i intuiciju kako bi pomaknuli granice znanja i razumijevanja, sofizmi često iskorištavaju retoriku i razmišljanje u manje plemenite svrhe, fokusirajući se više na privid i uvjeravanje nego na istinsko razumijevanje.

Jedan od najranijih, dobro poznatih paradoksa je takozvani ***Epimenidov paradoks***. Antički grčki filozof Epimenid stvorio je zagonetku koja glasi: ***Svi Krećani lažu.*** Da li je ova izjava točna ili ne? Ako svi Krećani lažu, a Epimenid je Krećanin, onda njegova izjava da svi Krećani lažu mora biti točna. Ali ako je to točno, onda ne mogu svi Krećani biti lažovi, što stvara kontradikciju. Suprotno tome, ako zaključimo da svi Krećani ne lažu i da je njegova izjava lažna, onda zapravo mora biti tačno da svi Krećani lažu. Ovo stvara beskonačnu petlju razmišljanja bez mogućeg rješenja.

Drugi grčki filozof, Euklid, iz 4. st. p.n.e., smislio je još provokativniji paradoks: ***ovo što sada govorim je laž***. Ili jednostavnije: ***Lažem***. Ako je izjava tačna, onda mora biti lažna, a ako je lažna, onda mora biti točna, što rezultira kontradikcijom.

Pored Epimenida i Euklida, možda najpoznatiji grčki filozof zapamćen po svojim paradoksima je ***Zenon*** iz Eleje (sa Mikonosa), od kojih su neki ostali dobro poznati do danas, poput paradoksa o ***Ahileju i kornjači***. U ovom paradoksu, Ahilej se utrkuje sa kornjačom, dajući joj početnu prednost od 100 metara. Kornjača se kreće deset puta sporije od Ahileja, a Ahilej prepolovi udaljenost između njih na svakih 10 sekundi. Ahilej se sve više približava, ali teoretski je nikada ne prestiže.

Izvor: Giuseppe Gori

Srodan paradoks je ***Zenonova strijela***: Ako sve što zauzima prostor u datom trenutku miruje, a pokretni objekt također zauzima prostor u svakom datom trenutku, onda leteća strijela mora biti nepokretna. Budući da ne može biti na dva mjesta istovremeno i vrijeme je beskonačno djeljivo, strijela teoretski nikada ne stiže do svog cilja. Drugi vid ovog paradoksa glasi – ako je duž sastavljena od beskonačnog broja točaka, a odapeta strijela prelazi određeni – dakle, konačan – broj točaka, onda strijela nikada ne stiže na cilj.

Konačno, spomenimo jedan dobro poznati paradoks koji izaziva modernu fiziku: takozvani ***paradoks blizanaca***. Zamislite dva blizanca, od kojih jedan kreće na kozmičko putovanje u svemirskom brodu, dok drugi ostaje na Zemlji. Budući da je vrijeme relativno, za blizanca koji putuje svemirskim brodom brzinom bliskom brzini svjetlosti, vrijeme se usporava.

Tako da, kada se blizanac putnik vrati na Zemlju poslije 20 godina, izgledat će primjetno mlađe od svog blizanca koji je ostao na Zemlji. Za blizanca putnika možda je prošlo samo oko 10 godina, dok je za blizanca koji je ostao na Zemlji prošlo 20 godina.

Koliko god ovo zvučalo čudno, ovaj ishod je potpuno u skladu sa teorijom relativnosti!

Zašto „padamo“ na logičke pogreške?

Prihvaćamo logičke pogreške zbog inherentnih kognitivnih predrasuda i emocionalnih utjecaja koji iskrivljuju naše razmišljanje. Kognitivne predrasude, poput ***pristranosti potvrde*** *(cognitive bias)*, navode nas da favoriziramo informacije koje se poklapaju sa našim postojećim uvjerenjima, dok ignoriramo dokaze koji im proturječe, čineći pogrešne argumente uvjerljivima. Osim toga, naše oslanjanje na mentalne prečice (heuristike) za brzu obradu složenih informacija može dovesti do pojednostavljenja i pogrešaka u procjeni. Emocionalni utjecaji, poput straha, bijesa ili uzbuđenja, dodatno zamagljuju naše razmišljanje tako što zaobilaze racionalnu analizu pomoću impulzivnih reakcija. Društveni pritisci, poput želje za konformizmom ili odobravanjem, također igraju ulogu, čineći nas sklonijim da prihvatimo popularne, ali pogrešne argumente. Štoviše, zablude često iskorištavaju uvjerljiv jezik ili praznine u našem znanju, otežavajući otkrivanje pogrešaka. Razumjeti ove tendencija ključno je za prepoznavanje i opiranje logičkim pogreškama, i omogućava jasnije i racionalnije donošenje odluka.

DODATNI RESURSI

- Thou Shall Not Use Logical Fallacies
  Korisna web stranica sa ilustracijama, kartama i informacijama o logičkim pogreškama.
- Your Bias Is
  Još jedna web stranica sa ilustracijama i informacijama o kognitivnim pristranostima.
- PRECOBIAS
  Pedagoški resurs: projekt koji sadrži primjere lekcija o kritičkom razmišljanju i kognitivnim pristranostima

Lekcija 13

Kritičko čitanje medijskih poruka

U svijetu u kojem su mediji posvuda, ključno je znati kako kritički čitati medijske poruke. Bilo da su u pitanju vijesti, društvene mreže, reklame ili zabavni sadržaji, poruke su dizajnirane da informiraju, uvjere ili čak manipuliraju korisnicima. Ova lekcija će vam pomoći da razvijete vještine za razumijevanje motiva iza medijskih poruka, prepoznavanje pristranosti i procjenu pouzdanosti informacija.

Ciljevi

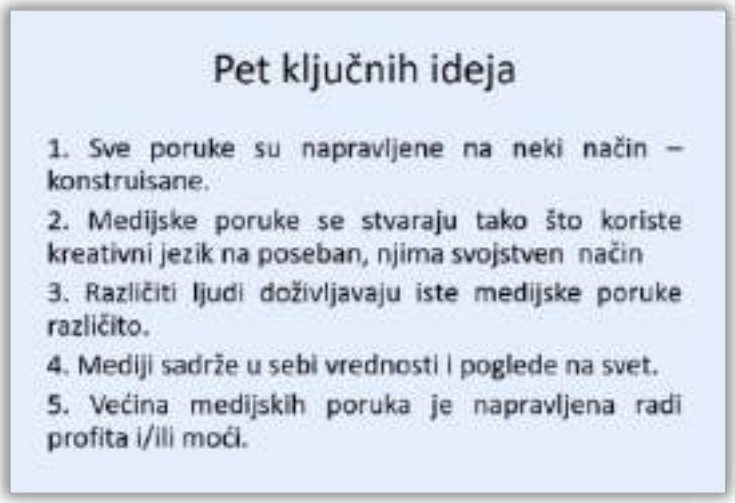
Do kraja ove lekcije, moći ćete:

- **Prepoznati** uobičajene znakove pristranosti, manipulacije i nepouzdanih informacija u medijskim porukama.
- **Identificirati** i procijeniti pouzdanost različitih medijskih izvora analizom njihove svrhe, jezika i kredibiliteta izvora.
- **Primijeniti** praktične alate, poput web stranica za provjeru činjenica i pretrage slika, kako biste verificirali informacije i procijenili njihovu točnost.

Šta znači kritički čitati medije?

Kritičko čitanje medija podrazumijeva:

- **Prepoznavanje pristranosti**: medijske poruke često odražavaju stavove i prioritete ljudi ili organizacija koje su ih stvorile.
- **Procjenu pouzdanosti izvora**: nisu svi medijski izvori podjednako pouzdani. Ključno je znati kojim izvorima vjerovati, a koje treba preispitati.
- **Razumijevanje namjere**: postavite pitanje zašto je poruka nastala? Da li pokušava informirati, zabaviti, uvjeriti ili prodati neki proizvod?

Razumijevanje pristranosti i tendencioznosti

Sve medijske poruke imaju svoju perspektivu. Razumijevanje svrhe i pristranosti iza njih pomaže vam da sagledate cjelokupnu sliku.

Aktivnost: Usporedite medijsko izvještavanje

- **Pronađite dva članka** iz različitih izvora o istoj temi, poput nedavnog sportskog događaja ili međunarodnih vijesti.
- **Analizirajte:** pogledajte riječi korištene u svakom članku. Da li postoje razlike u tonu? Na primjer, jedan članak može se fokusirati na pozitivne aspekte, dok drugi naglašava negativne.
- **Diskusija:** razgovarajte o tome kako ove razlike mogu utjecati na mišljenje čitatelja. Šta bi mogao biti cilj svakog članka?

  ***Primjer**:*
  Pretpostavimo da regionalne novine opisuju ekonomsku politiku pozitivno, dok je drugi mediji kritiziraju. Riječi koje koriste da je opišu – poput „uspješno“ naspram „problematično“ – mogu otkriti pristranosti.

Identifikacija pouzdanih izvora

Neki izvori ne pružaju točne informacije. Neki mogu preuveličavati ili predstavljati informacije kako bi promovirali određenu agendu. Zato je ključno znati kako procijeniti pouzdanost izvora.

.

- **Tražite autoritativne izvore**: pouzdani izvori često dolaze iz etabliranih medijskih kuća, stručnjaka ili vladinih organizacija. U regionu, izvori poput renomiranih novina ili poznatih regionalnih organizacija za provjeru činjenica, kao što su *Faktograf* (Hrvatska) ili *Raskrikavanje* (Srbija), mogu pomoći u verifikaciji informacija.
- **Provjerite „crvene zastavice“**: senzacionalizam, nedostatak jasnih informacija o autoru ili pretjerano emocionalni jezik mogu biti znakovi nepouzdanog sadržaja.

Aktivnost: vježba analize izvora

- **Izaberite jedan članak** iz pouzdanog izvora i jedan sa nepoznate web stranice ili društvenih mreža.
- **Procijenite:** potražite sljedeće u svakom članku – jasne podatke o autoru, citirane pouzdane izvore, neutralan jezik i jasne datume objavljivanja.
- **Diskutirajte**: kako ovi faktori utječu na vaše povjerenje u svaki članak?

Prepoznavanje “clickbait-a” i manipulativnog jezika

Clickbait koristi preuveličane ili obmanjujuće naslove kako bi privukao pažnju, često dajući prednost šokantnom tonu i sadržaju umjesto točnosti..

Primjeri clickbait-a:

- Nećete vjerovati što je ovaj političar rekao!“
- „Ovaj jednostavan trik će vam promijeniti život!“

Kako prepoznati clickbait

- **Preuveličan jezik:** potražite fraze poput „šokantno“, „nevjerojatno“ ili „nikad nećete pogoditi“.
- **Emocionalni „okidači“:** Ako naslov pokušava izazvati šok ili bijes, vjerojatno je u pitanju clickbait.
- **Nejasni ili neprecizni naslovi**: dobri medijski naslovi jasno navode o čemu je riječ u članku.

Aktivnost: Identificirajte clickbait

- **Pogledajte listu naslova** i odlučite koji od njih su vjerojatno clickbait.
- **Diskusija**: kako bi clickbait naslov mogao utjecati na nečiju percepciju teme?

Praktični alati za kritičku analizu

Evo nekih pitanja koja treba postaviti kada naiđete na medijsku poruku:

- **Tko je kreirao ovu poruku?** Razumijevanje autora može otkriti motive i pristranosti?
- **Koja je svrha?** Da li je cilj informirati, uvjeriti, zabaviti ili plasirati/prodati neki proizvod?
- **Koje se tehnike koriste?** Razmotrite jezik, vizualne elemente i ton. Da li postoje određene riječi ili slike koje pokušavaju utjecati na vas?
- **Tko ima koristi?** Razmislite tko bi mogao imati koristi od toga da vjerujete ili dijelite ovu poruku.
- **Koja perspektiva nedostaje?** Mediji često izostavljaju određene perspektive. Zapitajte se koje perspektive nisu uključene i kako to mijenja poruku.

Primjena: analiza primjera iz stvarnog svijeta

Izaberite objavu na društvenim mrežama ili članak o aktualnoj temi. Analizirajte ga postavljajući sljedeća pitanja:

- **Tko je kreirao sadržaj** i kakva bi mogla biti njihova namjera?
- **Kakav jezik i vizualni elementi** se koriste za oblikovanje poruke?
- **Koje perspektive** su uključene ili izostavljene?

> ***Primjer**:*
> *Pogledajte objavu influencera koji promovira neki proizvod. Da li influencer jasno navodi sponzorstvo? Kakav jezik ili slike čine proizvod privlačnim?*

Kontrolna lista za kritičko čitanje medija

Koristite ovu kontrolnu listu svaki put kada čitate ili gledate medije:

- Provjerite **izvor i autora**: da li je ovo pouzdan izvor?
- Identificirajte **svrhu**: da li je cilj da informiranje, zabava, uvjeravanje ili prodaja?
- Obratite pažnju na **emocionalne „okidače“**: da li pokušava izazvati bijes ili iznenađenje?
- Potražite **perspektive koje nedostaju**: da li postoji strana priče koja nije ispričana?
- **Verificirajte** informacije: koristite web stranicu za provjeru činjenica ili potražite dodatne članke o toj temi.

Zaključak

Kritičko čitanje je vještina koja vam omogućava da se krećete kroz medijski prostor promišljeno i nezavisno. Razumijevanjem namjere i perspektive iza poruka, bit ćete bolje opremljeni da donesete informirane odluke i izbjegnete manipulaciju.

DODATNI RESURSI

- How to Read Political News the Right Way

  Ovaj članak iz časopisa Glamour pruža praktične savjete stručnjaka o kritičkoj upotrebi političkih vijesti, naglašavajući važnost uspoređivanja više izvora i prepoznavanja emocionalnih trigger-a u medijima.

- Reading Media Texts

  Detaljniji pogled na medijske tekstove i ključne koncepte koji su u osnovi medijske pismenosti.

- ”Strategies for Critically Analyzing Media Messages" by Fiveable

  Naučite kako preispitivati pretpostavke, procijeniti dokaze i razmatrati alternativne perspektive kada ispitujete medijske poruke.

- BBC Media Literacy Strategy

  Kratak tekst o tome kako kritički analizirati i procjenjivati medijski sadržaj, pogodan za čitatelje svih uzrasta.

Lekcija 14

Analiziranje medijskih članaka

Danas su ljudi okruženi mnoštvom vijesti, koje su povezane sa različitim temama koje ih zanimaju. Međutim, veoma je važno, posebno kada su u pitanju osjetljive teme, biti u stanju te vijesti pažljivo pročitati i pravilno razumjeti. U tu svrhu, neophodno je da ljudi posjeduju vještine za prepoznavanje točnosti i relevantnosti izvora i teksta, kao i za kritičko čitanje i analizu sadržaja članka. Ove vještine su neophodne jer je obrada informacija osnova za daljnje postupke ljudi, posebno kada su u pitanju teme o kojima čitaju.

Kada govorimo o kritičkom čitanju, ono se može definirati kao „Aktivan način čitanja. To je dublji i složeniji angažman sa tekstom. Kritičko čitanje je proces analiziranja, tumačenja i, ponekad, evaluacije. Kada čitamo kritički, koristimo svoje vještine kritičkog razmišljanja kako bismo doveli u pitanje i tekst i naše vlastito čitanje istog.” (Duncan)

U tu svrhu, važno je razmotriti kako je strukturiran novinski članak; koji je izvor koji dijeli taj novinski članak; što je od podijeljenih informacija relevantno i potvrđeno, a što je nečije mišljenje.

Stoga, ovaj odjeljak pruža kratke informacije o strukturi novinskog članka, elementima članka, relevantnosti izvora i dokaza, kao i razlikovanju između mišljenja i činjenica.

Struktura i elementi novinskog članka

Postoje različite strukture koja se mogu koristiti za koncipiranje i pisanje relevantnog i sveobuhvatnog novinskog članka.

Međutim, danas je najčešća i najpoznatija struktura novinskih članaka takozvana „obrnuta piramida”, koja predstavlja kompoziciju vijesti tako da se prvo iznose najvažnije, a zatim manje važne informacije (vidi University of Hull 2024; Telg & Lundy 2015.)

Ova struktura se uglavnom koristi kako bi se prvo privukla pažnja i fokus čitaoca, a zatim kontinuirano pružale dodatne informacije koje će razjasniti cijeli tekst vijesti.

Struktura vijesti “obrnuta piramida” se objašnjava na sljedeći način:

- Počinje glavnim paragrafom koji je poznat kao lead. Ovaj pasus je kratak i sadrži najvažnije informacije o vijesti i glavni smisao priče;
- Sljedeća je sekundarna informacija. Ova informacija uključuje dalji opis lead paragrafa sa dodatnim informacijama i drugim relevantnim podacima;
- Naredni dio piramide sadrži pozadinu priče. Ovdje su obuhvaćene sve stvari i događaji koji vode do glavne točke/događaja vijesti;
- Kao posljednji dio su dodatne informacije. To su sve informacije koje dodatno pojašnjavaju glavnu priču i koje ranije nisu bile objašnjene.

Svi gore spomenuti dijelovi obrnute piramide također sadrže nekoliko elemenata na koje moraju odgovoriti.

Naime, ova struktura za pisanje vijesti mora odgovoriti na ***„5+1" princip***.

To su zapravo različita pitanja na koja novinski članak mora pružiti odgovore kako bi dao sveobuhvatne informacije u odnosu na temu/događaj.

Točnije, novinski članak mora odgovoriti na 5+1 osnovnih pitanja:
Tko? Što? Kada? Gdje? Zašto?, kao i: Kako?

Neki od autora koji rade na ovim pitanjima smatraju da u lead djelu piramide treba ponuditi najvažnije informacije u vezi sa člankom, a zatim ih dalje dopunjavati dodavanjem sekundarnih informacija.

Sve u svemu, novinski članak, kako bi bio relevantan, mora pratiti specifičnu strukturu prezentiranja informacija, ističući najvažnije informacije na početku i dodajući sve relevantne izvore koji bi trebalo da slijede. Ove činjenice koje slijede su veoma važne i doprinose kritičkom čitanju čitalaca, nudeći im činjenice koje će im služiti za dalje razmatranje podataka prezentiranih u novinskom članku.

Evaluacija izvora i dokaza

Lažne vijesti postaju sve češće u današnje vrijeme i postoji potreba za kritičkim čitanjem kako bi se izbjeglo širenje takvih informacija ili djelovanje u skladu sa njima. Stoga, sposobnost prepoznavanja relevantnih izvora dokaza je ključna.

Jedan od načina kako otkriti i evaluirati pravi izvor i dokaz je ***SIFT mehanizam***, koji je kreirao Mike Caufield (*Evaluating News Resources*).

SIFT *je skraćenica za:*

Stop - *stani, zaustavi se*

Investigate the Source - *ispitaj izvor*

Find better coverage - *pronađi bolji izvor*

Trace claims, quotes and media to the original context
- *prati tvrdnje, citate i medije do izvornog, početnog konteksta.*

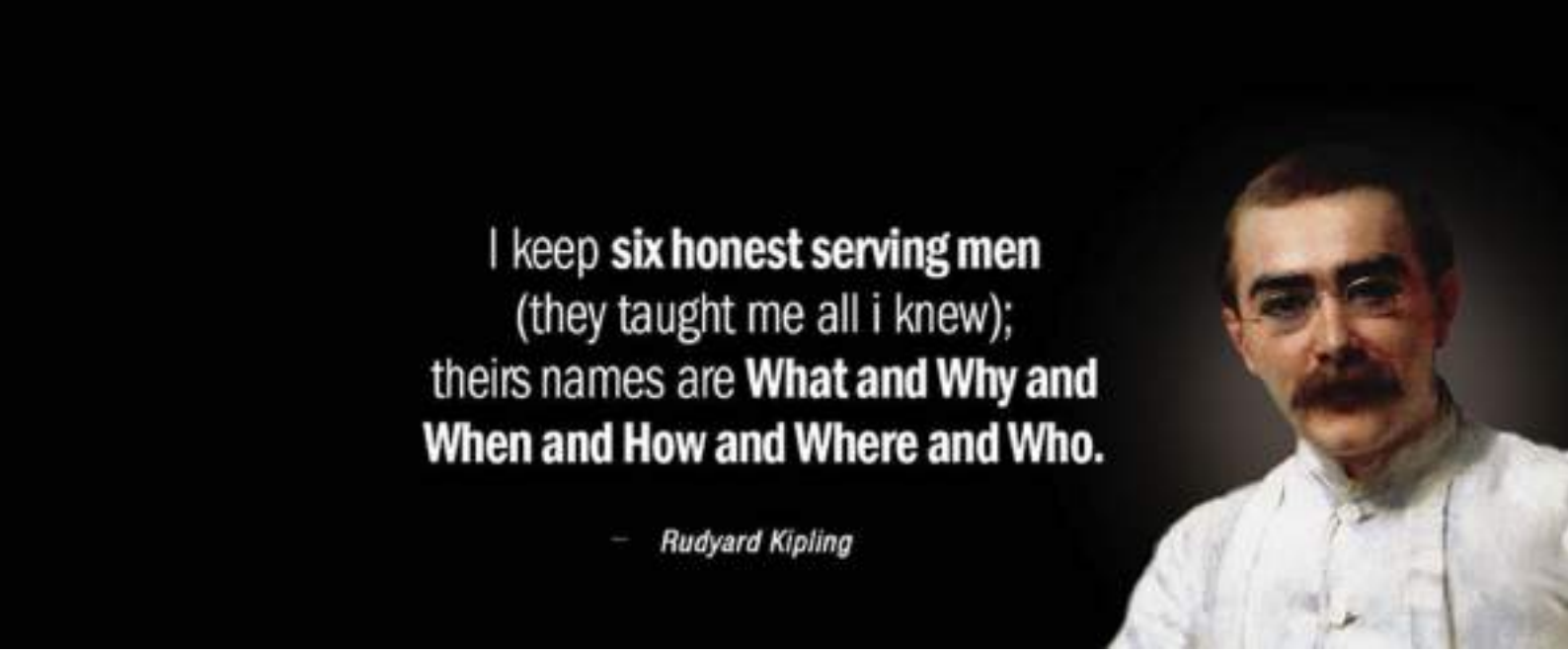
Prateći SIFT, cilj je omogućiti čitatelju da preispita izvor iz kojeg dobiva informacije; da razmotri koliko je izvor relevantan i da li čitatelj treba vjerovati tom izvoru ili ne; kako bi bio u stanju da traži druge izvore koji pokrivaju istu vijest i da analizira u kojoj su mjeri predstavljene informacije u skladu sa stvarnim okruženjem i točnošću originalnih podataka.

Razlikovanje između vijesti i mišljenja

Iz gore spomenute strukture novinskog članka i interpretacije dokaza vidljivo je da kada govorimo o razlici između vijesti i mišljenja, zapravo pravimo razliku između činjenica i mišljenja.

Vijesti su bazirane na činjenicama koje mogu biti provjerene i potvrđene kao točne, što nije slučaj sa mišljenjima. Mišljenja su definirana kao osobni stavovi, pogledi i prosudbe autora koji piše određeni tekst u odnosu na temu koja je obrađena unutar teksta. Za razliku od mišljenja/stava, vijesti se smatraju činjeničnim jer njihovi dokazi imaju provjerene podatke koji „odgovaraju na pitanja tko, što, gdje, kada, zašto i kako" (*Izen 2021*).

Razlikovanje između vijesti (činjenica) i mišljenja je ključno za izgradnju kritičkog čitanja i pomaže čitateljima da bolje razumiju stvarni kontekst tema o kojima čitaju. Pored toga, ova razlika pomaže čitatelju da preispita izložena mišljenja i ne uzima ih kao apsolutnu istinu.

DODATNI RESURSI

- Jennifer Duncan, (bez datuma), "Reading critically"
  Priručnik – Centar za pisanje, Sveučilište u Toronto-u
- *University of Hull (2024),* "Public communication: Newspaper Article"
- Ricky Telg & Lisa Lundy, (2015), "News writing for print"
  IFAS Extension University of Florida.
- The George Mason University Writing Center (2024) "News Writing Fundamentals"
  George Mason University.
- *Rutgers University Libraries (2024) "*Evaluating News Resources*"*
- Spencer Izen (2021) "News Vs. Opinion Vs. Analysis", The Griffins` Nest
- New York News Publishers Association (bez datuma) "Understanding News Media: Fact vs. Opinion"

Lekcija 15

Globalni pogled na vijesti

Izvještavanje o vijestima značajno varira širom svijeta, uslijed utjecaja različitih političkih, kulturnih i ekonomskih okolnosti. Razumijevanje ovih razlika ključno je za stjecanje šire perspektive o globalnim događajima. U ovom završnom razmatranju, istražiti ćemo utjecaj političkih i kulturnih okruženja na novinarstvo, dakle kako se vijesti različito plasiraju u različitim zemljama, kao i ulogu međunarodnih novinskih agencija. Cilj je opremiti čitatelje alatima za kritičko procjenjivanje vijesti iz globalne perspektive.

Uporedna analiza vijesti u različitim zemljama

Novinske organizacije u različitim zemljama rade u drugačijim kontekstima, što utječe na način na koji se izvještava o događajima. Ovi okviri uključuju regulatorna okruženja, nivo slobode medija i novinarske standarde.

- **Sjedinjene Države**: SAD imaju visoko konkurentno medijsko okruženje sa jakom tradicijom istraživačkog novinarstva i slobode medija. Međutim, porast jednostranih medija poput Fox News i MSNBC doprinijeo je polarizaciji medijskog okruženja.

- **Ujedinjeno Kraljevstvo**: Britanski mediji poznati su po mješavini javnih i komercijalnih izdanja. BBC, koji direktno financiraju građani, prepoznatljiv je po neutralnom i detaljnom izvještavanju. Nasuprot tome, tabloidi poput **The Sun** poznati su po senzacionalističkim pričama.

- **Kina**: U Kini, medijski prostor je pod jakom kontrolom države. Državni mediji poput Xinhua News Agency i *China Daily* prenose informacije koje su u skladu sa vladinom politikom, a nezavisno novinarstvo je strogo ograničeno.

- **Rusija**: U ruskom medijskom prostoru također dominiraju državni mediji poput RT (Russia Today) i Sputnik. Ovi mediji često reflektiraju vladinu perspektivu, a opozicijski mediji suočavaju se sa cenzurom.

- **Indija**: Indijski mediji su raznovrsni, sa tisućama novinskih izdanja koja služe populaciji od preko 1,4 milijarde ljudi. Iako postoji sloboda medija, politički i korporativni interesi imaju značajan utjecaj, što dovodi do zabrinutosti zbog pristranog izvještavanja u medijima poput Times of India i **NDTV**.

Uspoređivanje ovih medijskih okruženja naglašava razlike u izvještavanju o vijestima širom svijeta. Dok neke zemlje promoviraju slobodu medija, druge se bore sa cenzurom i političkom kontrolom, što može utjecati na promjenu narativa o globalnim događajima ili različitim pogledima na njih.

Utjecaj političkih i kulturnih konteksta na izvještavanje o vijestima

Politički i kulturni konteksti oblikuju ne samo ono što se izvještava, već i način na koji se to čini. Novinari širom sveta moraju se snalaziti sa različitim razinama državnog uplitanja, očekivanja javnosti i kulturnih normi.

Državna kontrola i cenzura

U zemljama sa autoritarnim režimima, poput Sjeverne Koreje ili Saudijske Arabije, vijesti su pod jakom kontrolom države. Novinari se suočavaju sa strogim ograničenjima, a kritički stavovi su potisnuti. Nasuprot tome, demokracije poput onih u Zapadnoj Europi često imaju jake zaštite za slobodu medija, iako politički i korporativni utjecaji i dalje mogu izvršiti utjecaj i promijeniti način izvještavanja.

Na primjer, organizacije poput ***Reporteri bez granica*** prate slobodu medija širom svijeta, dajući godišnje rang liste Indeksa slobode medija, uključujući na listu kako zemlje u kojima je novinarstvo najviše ograničeno, tako i one u kojima je ono najrazvijenije ili u kojima napreduje.

Kulturne norme i vrijednosti

Kulturni faktori igraju značajnu ulogu u oblikovanju fokusa i tona izvještavanja o vijestima. Na primjer, zapadni mediji često naglašavaju individualne slobode i ljudska prava, dok vijesti u mnogim azijskim zemljama daju prioritet kolektivnom blagostanju i nacionalnoj stabilnosti. U Japanu, mediji poput NHK World poznati su po umjerenom i suzdržanom izvještavanju, što odražava šire kulturne vrijednosti harmonije i društvene odgovornosti.

Slično, u mnogim afričkim zemljama, lokalne novinske agencije naglašavaju izvještavanje zasnovano na zajednici i fokusiraju se na razvojne teme poput obrazovanja, zdravlja i infrastrukture, odražavajući neposredne i urgentne probleme svojih društava.

Međunarodne novinske agencije i njihov utjecaj

Međunarodne novinske agencije igraju ključnu ulogu u oblikovanju globalnog toka informacija. Ove agencije često određuju agendu za ono što se izvještava u manjim zemljama i lokalnim medijima.

Reuters

Jedna od najvećih međunarodnih novinskih agencija, Reuters ima sjedište u UK i reputaciju objektivnog i neutralnog izvještavanja. Njen globalni doseg znači da se mnoge manje novinske organizacije oslanjaju na Reuters u izvještavanju o međunarodnim događajima.

Associated press (AP)

AP je američka novinska agencija koja plasira vijesti medijima širom sveta. Radi na kooperativnom modelu, omogućavajući da se njen sadržaj distribuira u tisućama medija. Njen utjecaj na globalne vijesti je značajan, jer često služi kao primarni izvor međunarodnih vijesti za manje organizacije.

L'Agence France-prijesse (AFP)

AFP je francuska novinska agencija sa jakim prisustvom u Europi i Africi. Poznata po višejezičnom izvještavanju, AFP pokriva globalne događaje iz izrazito europske perspektive, često se fokusirajući na pitanja ljudskih prava, sukoba i klimatskih promjena.

Al Jazeera

Sa sjedištem u Kataru, Al Jazeera je postala važan izvor u međunarodnim okvirima, posebno na Bliskom istoku. Njeno izvještavanje često dovodi u pitanje zapadne narative, pružajući drugačiju perspektivu o globalnim sukobima, posebno u arapskom svijetu.

Ove agencije imaju dubok utjecaj na globalne medijske narative. Manji mediji, i/ili oni sa manjim resursima, često preuzimaju sadržaj ovih agencija, što znači da način na koji organizacije poput Reuters-a ili AP-a kontekstualiziraju i predstavljaju vijesti može oblikovati javno mnijenje širom sveta.

Zaključak

Izvještavanje o vijestima širom sveta pod utjecajem je različitih faktora, i uključuje politički, kulturni i ekonomski kontekst. Usporedna analiza otkriva značajne razlike u načinu na koji se vijesti oblikuju, dok međunarodne novinske agencije imaju snažan utjecaj na globalne medije. Razumijevanjem ovih dinamika, mi, čitaoci, možemo bolje da cijenimo raznovrsnost perspektiva u vijestima i da se kritički angažiramo u odnosu na globalno izvještavanje.

DODATNI RESURSI

- World prijess Freedom Index

  *Ovaj indeks, koji godišnje objavljuju **Reporteri bez granica**, uspoređuje razinu slobode medija koju uživaju novinari u 180 zemalja i teritorija, pružajući sveobuhvatan pregled globalne slobode medija.*

- The Evolution and Impact of News Agencies on Global Journalism

  Ovaj članak razmatra ulogu međunarodnih novinskih agencija u oblikovanju globalnog novinarstva, naglašavajući njihov utjecaj na diseminaciju i sadržaj vijesti.

- Exploring the Evolution and Role of News Agencies

  Ovaj blog istražuje povijest, funkcije i značaj novinskih agencija u modernoj masovnoj komunikaciji.

MEDIActive
YOUTH
BALKANS

MEDIActive Youth: Informing the Balkans

Co-funded by
the European Union